

A roma menekültek területiális stigmatizációja és gettósodásának folyamatai Magyarországon

Tartalomjegyzék

Tartalom

A roma menekültek területiális stigmatizációja és gettósodásának folyamatai Magyarországon	2
Tartalomjegyzék	2
Hipotézis, problémafelvetés	3
Kárpátaljai roma közösségek helyzete, az örökölt marginalitás	4
Elméleti kitekintés: a kárpátaljai roma menekültek stigmatizációja és hipergettósodása	13
Budapest 2022-2025	18
2023 őszi akciókutatás	19
A háború ezredik napján	21
A stigma társadalmi újratemelődésének hatása roma menekültekre	22
Civil szektor válaszreakció	24
Roma menekült gyerekek oktatási esélyei és magyarországi lakóhelyük állapota	28
Lakhatási válság Magyarországon	46
Konklúzió	48
Hivatkozott irodalom	49

Hipotézis, problémafelvetés

A szakdolgozatom a már 2023 őszén megjelent a kárpátaljai magyar anyanyelvű roma menekültekről szóló akciókutatásból írt tanulmány kibővített átirata. 2023 nyaratól egészen ősz végéig tartó időszakban részt vehettem több fiatal roma egyetemista társammal közösen a Romaversitas Alapítvány megbízásából egy olyan akciókutatásban, ahol az alapítvánnyal kapcsolatban lévő, működő menekültszállókban élő romák magyarországi életkörülményeit, civil és intézményi tapasztalatait, valamint akkulturációs állapotát vizsgálhattuk meg.

A kutatás fókuszának tisztázó beszélgetésén egyhangúlag amellett döntöttünk a többi kutatóval, hogy kifejezetten a nők és gyermekek szempontjait, megéléseit és tapasztalatait kívánjuk megismertetni, hiszen ők érdekeik tudnak leginkább instabillá és sérülékennyé válni.

A kutatásban feladatom volt az erősen etnicizált körülményekkel tűzdelt humanitárius krízisre adott hazai civil és állami szektor válaszreakcióinak bemutatása az a roma menekült gyerekek és azok családjainak oktatási inklúziójára, valamint kulturális másságára vonatkozóan.

Emellett a háború kitörése óta kisebb megszakításokkal szociális munkásként, tanácsadóként, mentorként működök együtt civil szervezetekkel és önkormányzati intézményekkel legfőképpen a budapesti tömegszállókban, így számomra ez a téma ezért megkerülhetetlen és meghatározó.

A Budapesti Módszertani Szociális Központ és Intézményei fővárosi menekültellátásának megszervezése óta jelen vagyok és megtapasztalhattam, hogy mennyire eszköztelen tud lenni az intézményesített lakhatásban élő roma menekültek ellátása és hogyan kedvez a mesterséges gettó kialakulásának. Az elmúlt két és fél évben több mint 300 kliensem volt, akik roma magyar anyanyelvű menekülteknek regisztrálhatóak. Esetkezelésükben számos kulturális különbözőségből eredő szituáció lépett fel, mely a romákról alkotott többségi mentális képben illeszkedett, ami akaratlanul is etnicizálta a Kárpátaljáról menekülőket.

A szakdolgozat a Kárpátaljáról érkező roma menekült gyerekek magyarországi oktatási esélyeivel foglalkozik, kiemelve a menekültek etnikai stigmatizációnak és gettósodás pszichoszociális következményeit. A szakdolgozatban javaslatot teszek egy komplex mentális és oktatási támogatásra, amely enyhítheti az érintettek fizikai és mentális traumáit. Tárgyalom az ukrán-roma menekült gyermekek és azok családjai társadalmi

kirekesztődésének, stigmatizációjának és hipergettósodásának folyamatait a hazai oktatási rendszerben. Az állami dotációk és az idevágó szakpolitikák hiányosságai mellett rámutat a civil szervezetek által nyújtott segítség fontosságára. Jó gyakorlatokat mutatok be, amelyek hasznos tudástárként használható a roma (menekült) gyerekek oktatási inklúziójának előmozdítására, figyelembe véve a kulturális különbségeket és a trauma hatásait.

Az orosz-ukrán háború több milliós lélekszámú menekült hullámot indított el Európában.¹ A háború nemcsak a frontokon vívott aktív katonai cselekményben bontakozik ki, hanem számos olyan infrastrukturális és humanitárius következménnyel jár, amely nyomán milliók kényszerültek más országokban keresni biztonságot. 2023 szeptemberéig 39 ezer ukrán menedékkérelmet regisztráltak Magyarországon², de elérhető adatok hiányában az itt tartózkodó menekültek száma kérdéses.

A menekültek között jelentős számban vannak a kárpátaljai magyar ajkú romák, akik a magyar határtól 50-100 km-s település sávból érkeztek. Kárpátalján elsősorban magyar anyanyelvű romák élnek, akik az ukránt, orosz, vagy romani nyelvet jellemzően nem beszélik.³ Sokan közülük kettős állampolgárok, akik gyakran már a háborút megelőző években vendégmunkásként dolgoztak az országban.

Kárpátaljai roma közösségek helyzete, az örökölt marginalitás

Európa és a Kárpát-medence cigány/roma népességének pontos számáról nincsenek megbízható adataink. Saját államisággal nem rendelkező, hátrányos helyzetű kisebbségként a legtöbb európai országban jóval alacsonyabb létszámban jelennek meg a népszámlálási adatokban, mint amilyenre valós számukat becsülik a szakemberek. Különböző adatok szerint Európában a legnagyobb számban Romániában, Spanyolországban, Bulgáriában, Magyarországon és Törökországban élnek romák (1. ábra). Kocsis Károly (2003) becslése szerint a világ roma népességének közel egyharmada él a Kárpát-medencében. A 21. század elején a régió államainak népszámlálásai során csaknem 600 ezer fő vallotta magát cigánynak, ami az összlakosság két százaléka. Kocsis ugyanakkor a romák számát ennél jóval magasabbra, kb. 2,6 millióra, azaz közel 9%-osra

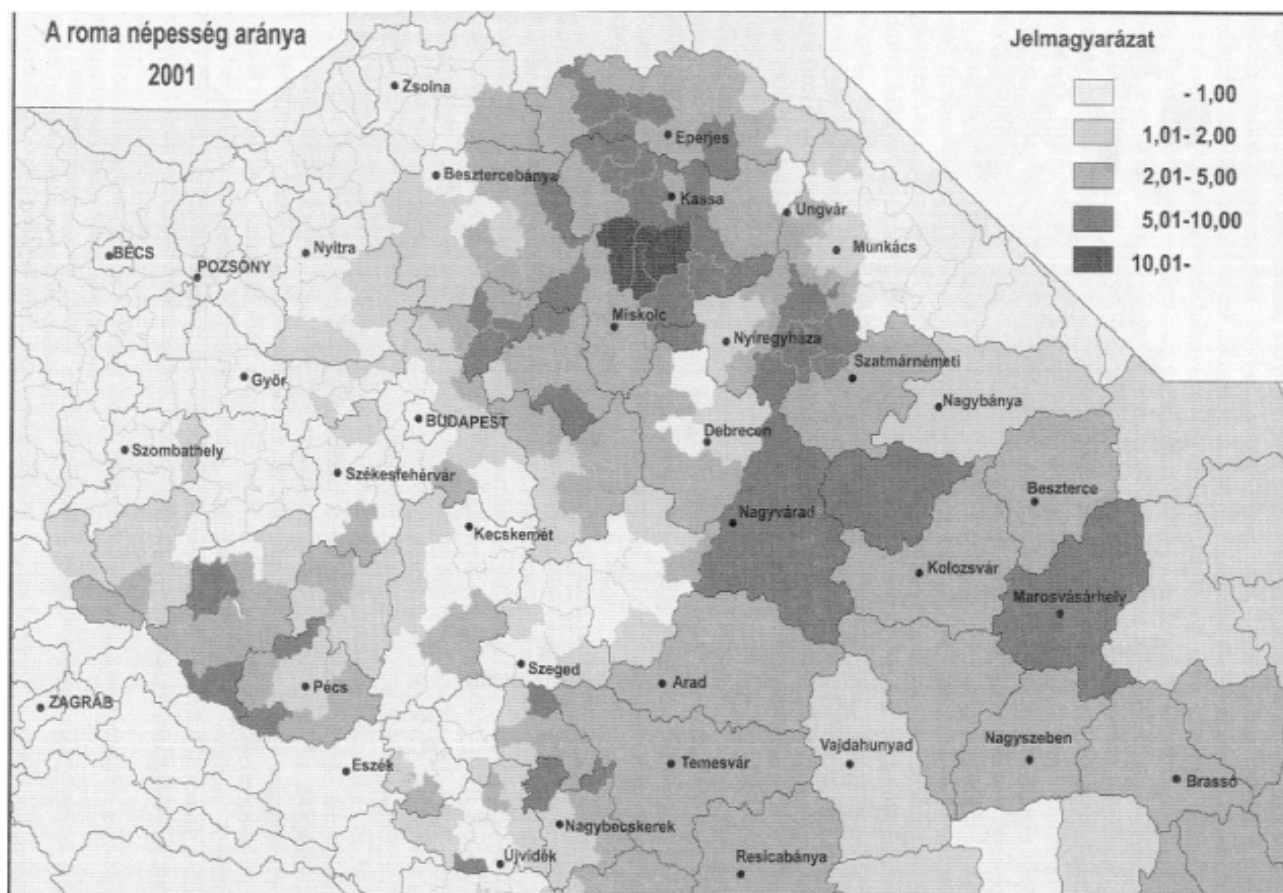
¹ (adat.one, 2023)

Ukrán menekültek száma Európában – adat.one)

² <https://hu.adat.one/ukran-menekultek-szama-europaban?>

³ (Braun et al., 2010)

becsüli a Kárpát-medencében. Ezzel a romák a magyarok (39,7%), a románok (18,5%), szlovákok (16%) és a horvátok (9,6%) után a Kárpát-medencében a legjelentősebb etnikumok közé tartoznak.⁴(Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:12-17)⁵

A nyelvi azonosság miatt feltételezhetnénk, hogy a menekültellátás sokkal egyszerűbb és hatékonyabb lehetne, ha kárpátaljai magyarokat, köztük roma menekülteket kell ellátni. Ahogyan a Romaversitas 2022-es tanulmánya⁶ is rámutat azonban, a nem roma menekültekhez képest a roma menekültek sokkal korlátozottabban férnek hozzá a szükséges ellátásokhoz. Úgy tűnik, hogy a strukturális és egyéni szintű rasszizáló és kirekesztő mechanizmusok alapvetően határozzák meg a roma menekülők mindennapjait Magyarországon.⁷ (Eredics:2022:56)

⁴ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 9. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, 2010)

⁵ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 10. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, 2010)

⁶ (Eredics, Romaversitas, 2022): A HÁBORÚ UTÁN MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZETT KÁRPÁTALJAI ROMA CSALÁDOK HELYZETE

⁷ (EBH, 2019) http://real.mtak.hu/104962/1/EBH_2019_FINAL_20191208_HU_vegles.pdf

A Kárpát-medencében a roma közösségek jelentős része generációk óta rossz minőségű, az adott települések központjaitól elzárt telepeken él, a roma közösség szóhasználatában „táborokban“, gyakorlatilag kizárva gazdasági újraelosztásból és megfosztva a társadalmi interakcióktól.

Sajátos helyzete van Ukrajnában a cigány/roma kisebbségi közösségnek. A 2001. évi ukrainai népszámlálás adatai szerint az ország 48,24 millió lakosa közül 47 587 fő, az összlakosság 0,1%-a vallotta magát cigány nemzetiségűnek. Ám különböző becslések szerint számuk a regisztrálnál jóval nagyobb, közel 200 ezer.⁸ Csaknem 45%-uk anyanyelve a cigány nyelv valamelyik változata; ennek ellenére nyelvüket Ukrajnában nem védi a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartája⁹. A Karta ratifikációjáról szóló ukrainai törvénye ugyanis mindössze az alábbi 13 nemzeti kisebbségi közösség nyelvét vonja a nemzetközi dokumentum hatálya alá: belorusz, bolgár, gagauz, görög, zsidó, krími tatár, moldáv, német, lengyel, orosz, román, szlovák és magyar¹⁰. Vagyis: annak ellenére, hogy a 2001. évi népszámlálás adatai alapján az Ukrajnában élő cigány lakosság 44,7%-a (21 266 fő) a cigány nyelv valamely változatát tekinti anyanyelvének, a cigány nyelv(ek) nem élvezi(k) a Karta védelmét. Ez azért is érdekes, mert – amint a fenti felsorolásból kiderül – a nemzetközi dokumentum Ukrajna által ratifikált változata olyan nyelveket is a védelme alá von, mint például a moldáv (mely gyakorlatilag azonos a románnyal) vagy a közelebből meg nem határozott zsidó nyelv. Több ukrainai kisebbségi jogokat tárgyaló munka¹¹ mellett Ukrajna Igazságügyi Minisztériumának 2006. május 10-én megfogalmazott jogi állásfoglalása a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájának ratifikációjáról szóló ukrainai törvény egyik legnagyobb hiányosságaként említi meg, hogy a Karta hatálya nem terjed ki többek között a roma nyelv(ek)re¹². Az ukrainai cigányok/romák 21,1%-a ukrán, 13,4%-a orosz, 20,8%-a egyéb anyanyelvű. A nem cigány, orosz vagy ukrán anyanyelvű romák között a legnagyobb a magyar anyanyelvű cigányok aránya. A nem cigány anyanyelvűek közül meglepően kevesen, mindössze 4189-en (8,8%) beszélnek cigányul a népszámlálás adatai szerint. Ukránul ellenben az ukrainai cigányok 39,7%-a, oroszul pedig 33,6%-a tud. Az ukrainai cigányok/romák kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a kívülről sokak számára homogénnek látszó cigány/roma csoport

⁸ (Вісник етнополітики № 6. 2004. május 27. – június 15.

Megtalálható az alábbi internetes címen: <http://www.uncpd.kiev.ua/ucipr/ukr/buleten/06.php>)

⁹ (European Charter for Regional or Minority Languages; lásd Navrocka–Ádám 2006)

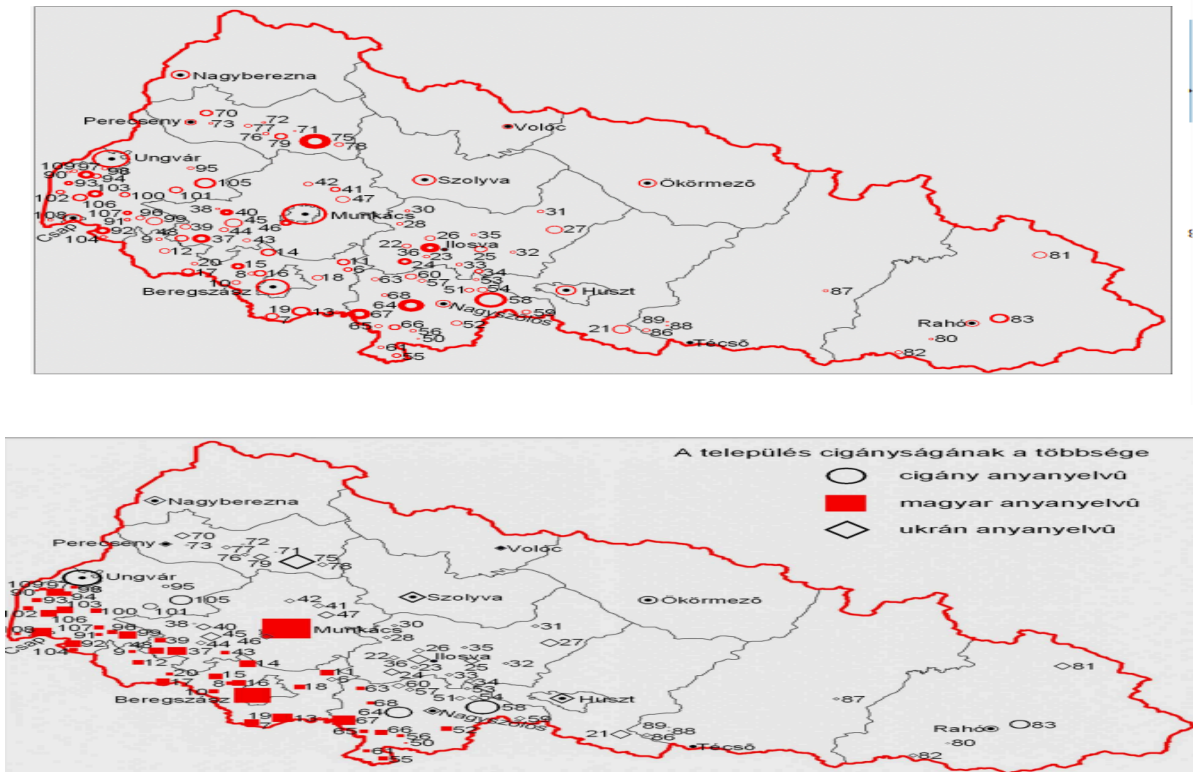
¹⁰ lásd Beregszászi–Cserniczkó 2004, 2007

¹¹ pl. Beregszászi–Cserniczkó 2007, Majboroda és mtsai szerk. 2008

¹² lásd: <http://www.minjust.gov.ua/0/7477>

nyelvileg, néprajzilag, szociológiailag, foglalkozási és szociális csoportok szerint, valamint kulturális értelemben egyaránt erísen tagolt közösség. Amikor tehát cigányokról/romákról beszélünk, figyelembe kell vennünk e népcsoport mikroközösségeinek erős differenciáltságát.¹³(Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:12-17)

(Kárpátalja cigánylakta települései. A körök mérete arányos a helység becsült cigány népességével, a karikák vastagsága pedig a romák arányával az összlakosságon belül.)¹⁴

A kárpátaljai cigányok/romák településterülete jellemzően elkülönül: rendszerint a falvak/városok meghatározott részein, az úgynevezett „(cigány)táborokban” (romatelepeken) él túlnyomó többségük. Szegregációjukat növeli, hogy ezek a településrészek leggyakrabban a helységek peremén, a központtól és az intézményektől (óvoda, iskola, templom, orvosi rendelő, gyógyszertár, bolt, piac, önkormányzat, kultúrház stb.) távol fekszenek. Gyakran az adott településen elérhető infrastruktúra sem jut el (vagy csak részben) a tábor területére: általában még ott sincs a cigányok lakóhelyén vezetékes víz, csatornázás, vezetékes gáz, aszfaltozott út, ahol a település központi részein mindez természetes. Gettósításukra is akad példa. Beregszász város önkormányzata például 2,5

¹³ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 12-17 oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, 2010)

¹⁴ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 49-50 oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, 2010)

méter magas kőfallal vette körül a városi cigány negyedet, hogy így takarja el azt a környékre látogatók szeme elől. A romatelep közelébe orvosi rendelőt, óvodát, iskolát telepítettek, a református egyház kis templomot emelt a cigány gyülekezet számára itt, illetve külföldi anyagi támogatással egyetlen vízcsap erejéig a vezetékes vizet is eljuttatták a „cigánytáborba”.¹⁵(Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:51)

A cigányság tanulási körülményeinek és lehetőségeinek is megvannak a maga jellegzetességei, illetve különlegességei. Bizonyos részben jelentős figyelem irányul az állam részéről a cigányság oktatásának problémájára, másfelől viszont gyökeres hozzáállásbeli változásnak kell történnie ahhoz, hogy jelentős és maradandó eredmények születhessenek. Állami, illetve regionális szinten több program kifejezetten vagy részben a foglalkozott és foglalkozik jelenleg is a romákkal.¹⁶ (Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:51)

Az is nyitott kérdés marad, mennyire kell a többségi társadalomnak változnia a befogadáshoz. Az évszázadok folyamán bebizonyosodott, hogy csak a cigányok részéről változást várni nem elégséges, hiszen bármennyire is elsősorban a roma közösségtől várja a többségi társadalom az integrációt, a befogadáshoz nem elég pusztán a hajlandóság, hanem késznek kell lenni az együttműködésre is. A gazdasági változások következtében megszűnt vagy a minimálisra csökkentek a cigányság hagyományos foglalkozásai, s így – főként a nagyobb csoportokban élnek – nem találják a helyüket az átalakuló társadalomban. Az iskola kötelező követelményrendszere az életformájukkal nehezen egyeztethető össze, de az oktatási intézmények velük kapcsolatban kimutatható szerepe bizonyos mértékig átlátható és irányítható. Az ezek után következő bizonytalan helyzet, a kötelező-közvetlen gondoskodás megszűnése nem mutat számukra elfogadható jövőképet, ami a társadalom legszélére taszíthatja őket. A városi közösségben talán több a lehetőség a kitörésre és felemelkedésre, viszont a teljes lesüllyedés veszélye is erősebb. A falusi életforma kötöttebb viszonyai kisebb mozgásteret biztosítanak¹⁷. (Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:56)

Az oktatás teljes rendszere Ukrajnában – s ezen belül Kárpátalján is – jelentős változáson megy keresztül. Ez nagyrészt azzal függ össze, hogy Ukrajna fokozatosan megpróbál

¹⁵ ((Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 51. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA,2010)

¹⁶ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 51. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA,2010)

¹⁷ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 56. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA,2010)

megszabadulni a posztszovjet örökség terheitől az oktatás területén is, másrészt az ország európai integrációjával párhuzamosan szeretne illeszkedni a nemzetközi oktatási térséghez, követelményrendszerekhez, ugyanakkor az ukrán állam nem téveszti szem elől az oktatás nemzetállam-építésben betöltött szerepét sem. Mindez a felszínen elsősorban az új tantárgyak bevezetését jelenti, illetve a felső osztályok szakirányú oktatását, a megváltozott érettségi és felvételi vizsgarendet, valamint a felsőfokú oktatás alkalmazkodását a bolognai rendszerhez, továbbá a 11 éves általános középfokú képzésről a 12 évfolyamosra való fokozatos áttérést.¹⁸ (Braun-Csernicskó-Molnár, 2010:57)

Kárpátalja 2001-es etnikai térszerkezete

A 2001. december 5-i ukrán népszámlálás időpontjában Kárpátalján 1 254 614 főnyi állandó népességet írtak össze, akiknek 80, 5%-a vallotta magát ukrán, 12,1%-a magyar, 2,5%-a orosz és 1,1% cigány nemzetiségűnek. A terület legnépesebb nemzeti kisebbsége a magyarság, akik a 17. század végén kerültek kisebbségbe a ruszinokkal szemben (1495: 65% magyar, 32% ruszin; 1715: 41% magyar, 52% ruszin). A 2001. évi népszámlálás a magyar nemzetiségűek 80 településen képezték a helybéli lakosság abszolút többségét, 53 faluban több mint 80%-át. Csapnak és Visknek az 1990-es években bekövetkezett ukrán többségűvé válásával a terület 10 városa közül már csak Beregszász, 20 „városi típusú települése közül csupán Bányó és Tiszaújváros magyar többségű. További 13%-uk a magyar-ukrán etnikai és nyelvi kontaktusban fekvő városokban (Ungvár, Munkács, Nagyszőlős), 9%-uk pedig a ruszin hegyvidéki tájakon, szóróhelyzetben volt fellelhető. Ugyanakkor a kárpátaljai magyaroknak csupán 22,8%-a él városokban, 64%-uk falun él, ami annak köszönhető, hogy a nem agrár jellegű munkahelyek többségét kínáló városok a magyar településterület közelében fekszenek és ingázással is elérhetőek. A szülőfalujukat elhagyó magyarok az elmúlt másfél évtizedben nagyobb mértékben költöztek át Magyarországra közeli városaiban Vásárosnaményban, Nyíregyházára, mint a közeli Ungvárra, vagy Munkácsra. Etnikai identitásuk megőrzése szempontjából kedvező tény, hogy még mindig közel felük (46%-uk) él olyan településen, ahol arányuk ma is meghaladja a 80%-ot. A történelmi előzmények és az utóbbi évtizedek urbanizációja eredményeképpen a legnépesebb, 5000 főnél nagyobb magyar közösségeknek továbbra is Beregszász (12 800), Ungvár (8000), Munkács (7000) városok és a legnagyobb magyar falu Nagydobrony (5000) nyújt otthont. A nem-cigány környezet különböző („látható”)

¹⁸ (Braun László, Csernicskó István és Molnár József Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján, 57. oldal, II. RÁKÓCZI FERENC KÁRPÁTALJAI MAGYAR FŐISKOLA, 2010)

szempontok alapján Kárpátalján is magasabbra becsüli a romák lélekszámát, mint amennyien cigány nemzetiségűnek vallják magukat. A szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2001-ben 27 257-en vallották magukat cigány nemzetiségűnek, míg a 2003. évi országos reprezentatív cigánykutatás ugyanitt 38 500 roma jelenlétét valószínűsítette. Amennyiben feltételezzük, hogy a cigányság a Felső-Tisza vidéken mind a magyarországi, mind az ukrajnai oldalon azonos mértékben vállalja nemzetiségi hovatartozását, akkor 2001-ben 20 ezer lakost lehetne Kárpátalján cigánynak minősíteni.¹⁹(Kocsis-Botlik-Tátrai, 2006:68) A Kárpát-medence polietnikus tájképében jelentős lélekszámmal képviseltetik magukat a cigányok. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint 579 ezren (2%) vallották magukat roma nemzetiségűnek, 291 ezren (1%) cigány anyanyelvűnek. Roma nemzetiségűnek legtöbben Erdély (246 ezer), Magyarország (190 ezer) és Szlovákia területén (90 ezer) minősítették magukat. Annak eredményeként, hogy a cigányok túlnyomórészt a helyi többségi nemzethez (pl. románokhoz, magyarokhoz, szlovákokhoz) tartozónak vallják magukat ez a népességszám messze elmarad azok számától akiket a nem-roma környezet (bizonyos antropológiai jegyek, bőrszín, társadalmi magatartás alapján) cigánynak tekint. A Kárpát-medencében 2,6 millió fő, akik közül 1,4 millió erdélyi, 600 ezer magyarországi, 380 ezer szlovákiai lakos, ezzel az ötödik legnépesebb etnikum. A cigányok etnikai öntudatának, az arra hatást gyakorló interetnikus kapcsolatok és az állam etno-politikájának térbeli eltéréseiről tanúskodik az a tény, hogy a legutóbbi census időpontjában Magyarországon 32%-uk, Kárpátalján 29%-uk, Erdélyben 17%-uk vallotta magát roma nemzetiségűnek. Saját nyelvük (nyelveik) csupán 50,3%-uk (Magyarországon 25,5%-uk) esetében számít anyanyelvnek. Általában a roma nemzetiségi hovatartozást többen vállalják, mint a cigány anyanyelvet. Ez alól csupán a szlovákiai és szlovéniai (muravidéki) cigányok a kivételek, ahol a többségi társadalom szerényebb mértékű etnikai toleranciája miatt kevésbé merik saját nemzetiségüket hivatalosan felvállalni. A 2001-es magyar népszámlálásnál a romának minősíthetők közül 12,2% beszélt a cigány nyelvet és 21,5% kötődött a cigány kulturális értékekhez, hagyományokhoz.²⁰ (Kocsis-Botlik-Tátrai, 2006:36)

¹⁹ (Kocsis Károly - Bottlik Zsolt - Tátrai Patrik Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban, 1989-2002, 68- 71oldal.)

²⁰ (Kocsis Károly - Bottlik Zsolt - Tátrai Patrik Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban, 1989-2002, 36-38 oldal.)

A kulturális antropológia sajátos diszciplína: a többi társadalomtudománynál módszertanilag elklektikusabb, a kutató személyéhez és a kutatás közben elfoglalt személyes pozíciójához jobban kötődő (ennyiben kevésbé objektív) jellege, horizontálisan kívánja látni a vizsgált emberi kultúra sokszínű szegmenseit. Az 1960-as évektől nyilvánvalóvá lett, hogy a modern társadalmak sem homogenizáltak, minden különbséget elmosó massa-társadalom irányába tartanak, hanem számos csoport őrzi, vagy éppen újratermeli sajátos életmódját, kultúráját, identitását. Ez utóbbi jelenségek vizsgálatára sokan alkalmasabbnak látták a kis csoportok életét közelről, belülről, résztvevő kutatással feltáró antropológiát. Ezen szemléletet a magyarországi cigánykutatások terén először egy „tiszteletbeli magyar” kutató, Micheal Stewart alkalmazta. Az első kutató ugyanis, aki a magyar származású feleségével és gyermekükkel együtt, tizenöt hónapon keresztül élt magyarországi oláh cigány környezetben - nem magyar, hanem brit volt. „Magyarországon a cigányokról szóló legtöbb publikáció a cigányok, mint különálló etnikus csoport léte valóban kérdést vett föl. Minthogy tizenöt hónapig roma nyelvet beszélő cigányok között éltem 1984-86-ban, én a cigányok szemszögéből írtam könyvet, és onnan nézve, ha egyáltalán kérdés merül fel, az a gázsókérdés. Magam azonban sem cigány, sem a cigányok szószólója, így hát kívülről írtam egy történetet, egy mind a magyarok, mind a cigányok világához képest kívülálló perspektívájából.”²¹ (Stewart 1994: 11)

Ez a sajátos „kint is vagyok-bent is vagyok” szituáció több mint érdekes lehetett egy társadalomkutató számára. „Azért az nagyon tanulságos volt nekem, hogy míg Pesten olyan angolként, aki már jól beszélt magyarul, és akiről kiderült, hogy cigánytelepre akar költözni, magas társadalmi presztízsnak örvendtem, addig Harangoson, amikor cigányokkal együtt bementem a boltba, cigányként kezeltek. Budapesttől néhány kilométerre máris a társadalmi csúszda aljára kerültem.”²²(Stewart 1994: 12)

A Stewart-kötet címe - *Daltestvérek* - egyrészt azzal magyarázható, hogy a kutató szerint a roma identitás fenntartásában nagy szerepet játszottak az éneklő-italozó összejövetelek. Másrészt, nemzetségeken, vajdai hatalmon stb, alapuló hierarchiák nyomát sem találta a „harangosi” cigányok között; sőt, úgy találta, hogy a szenioritásnak nincs szerepe, még az apáknak sincs abszolút tekintélye - az ideális kapcsolat számukra az egyenlőséget sugalló

²¹ Stewart 1994, 11. oldal.

²² Stewart 1994, 12. oldal.

testvéri kapcsolat.²³ (Dupcsik 2009:256)

Kelet-Közép Európa államainak roma-fókuszú közpolitikáiban tetten érhetőek azok a szegregáló mechanizmusok, amelyek visszatartó erőt képeznek a romák társadalmi előmenetelében, akképpen, hogy társadalmi és fizikai térben elzárva és elválasztva tartják őket. Ezek a társadalmi viszonyok hatják át a roma menekültek mindennapjait hazánkban.

Idehaza menekülteknek való állami segítségnyújtás kiterjed a lakhatás és a menedékes státusz után kötelező oktatás és az ingyenes tömegközlekedés támogatására. További oktatási, munkahelyi, lakóhelyi integrációjukat előmozdító komplex segítséget az itt tartózkodásuk alatt az állam nem nyújt számukra. A roma menekültek ebben a rendszerben kiszolgáltatott helyzetük miatt korlátozottan férnek hozzá azokhoz a társadalmi arénákhoz, melyekben lehetőségük volna közösségi kooperációra és kapcsolatok kialakítására, ami nem kedvez a befagyottnak látszó társadalmi-kulturális távolságok elmozdulásainak (Rézműves-Balogh: 2022: A kárpátaljai roma menekült gyerekek magyarországi oktatási esélyei)²⁴

A kiszolgáltatottságot súlyosbítja, hogy a romákkal szembeni szegregáció és stigmatizáció alakzata a roma menekültek esetében megjelenik abban, hogy Magyarországon egy adott (szállás) helyre koncentrálnak és beszorulnak az erőforráshiányos, hézagos és romaellenes előítéletekkel áthatott magyar ellátó rendszerbe. Sajnos ennek eredményeképpen sok esetben ugyanazzal az őket stigmatizáló és rasszizáló állami szolgáltatással találkoznak mint Kárpátalján.²⁵

Az ukrán-roma roma menekült gyermekeket érintő magyarországi oktatási egyenlőtlenségek sok szempontból rámutatnak azokra a strukturális hibákra és hiányosságra, amellyel terhelt a hazai közoktatás.

²³(Dupcsik Csaba 2009, A magyarországi cigányság története. Történelem a cigány kutatások tükrében 1890-2008, Budapest, Osiris Kiadó)

²⁴ (Rézműves-Balogh, 2020, A kárpátaljai roma menekült gyerekek magyarországi oktatási esélyei)

²⁵ (Mérce, 2023)

<https://merce.hu/2023/04/17/hiaba-jar-valami-jogszabaly-alap-jan-ha-nem-kapod-meg-egy-ev-ut-an-is-kaosz-es-meltatlan-ellatas-fogad-ja-az-ukrajnabol-menekulo-noket/>

(Telex, 2023)

<https://telex.hu/belfold/2023/02/25/lelkileg-nagyon-nehez-volt-sokat-sirtunk-mondja-a-tis-zabecsei-roma-no-aki-tobb-mint-szaz-menekultnek-adott-otthont> (Telex, 2023)

<https://telex.hu/belfold/2023/03/31/magyarorszagon-bizonyta-lan-az-ukrajnabol-menekult-romak-helyzete>

Bemutatásra kerülnek továbbá olyan oktatási kezdeményezések, melyek sikeresen segítették a menekült roma gyerekek integrációját a háború kitörése óta. A szakdolgozat továbbá kontextualizálja a 2023 nyarán kárpátaljai menekült roma szülők körében a Romaversitas fiatal kutatói által végzett kérdőíves kutatás eredményeit, bemutatva a kutatók reflexióit.²⁶ (Rézműves-Balogh, 2023)

Elméleti kitekintés: a roma menekültek stigmatizációja és hipergettósodása

Az *Urban Outcasts* című munkájában Loïc Wacquant kiemeli, hogy az amerikai és az európai városi marginalitás eltér az állami politikák, a munkaerőpiac és a faji dinamikák különbségei miatt. Kritikai elemzések szerint a neoliberais gazdaságpolitika, a büntetőjogi rendszer és az informális gazdaság mind hozzájárulnak a marginalizáció és társadalmi szétesés növekedéséhez, míg más megközelítések a térbeli megbélyegzést és közösségi ellenállást hangsúlyozzák a hipergettókban.²⁷ (Wacquant, 2008)

Az elszigetelt, szociálisan hátrányos helyzetű emberek által lakott övezetekben, városrészekben alakul ki a *hipergettósodás*, amely a városi szegénységkutatásokban ismert fogalom. A Loïc Wacquant szociológus által megalkotott “hipergettók” olyan kortárs városi negyedek, amelyek a legszegényebb, legkevésbé foglalkoztatott (és gyakran munkanélküli) lakosok, különösen az afroamerikaiak büntetésének és bezártságának helyszíneiként működnek. A hagyományos gettók fajilag szegregáltak voltak, mégis etnikai tőkével bírtak – ezek olyan városrészek voltak, ahol a szegény, munkásosztálybeli és középosztálybeli feketék összetett és rétegzett társadalmi és gazdasági kapcsolatokat hoztak létre válaszul a faji elnyomásra. Ezzel szemben a hipergettók általában homogén módon szegényebbek és (etnikai vagy egyéb) tőkebefektetés nélküliek.²⁸ (Wacquant, 2017) A gettósodás és hipergettósodás szociológiai diskurzusa segíthet megérteni, hogy a szegregált, etnikailag homogén és stigmatizált városi terekben rekedt legszegényebb társadalmi csoportok – esetünkben a szállón élő roma menekültek – marginalizálódása milyen pszichés, lelki és interakciós diszfunkciókat fagyaszt be az individuum-környezet viszonyában.

²⁶ (Romaversitas, Kárpátaljai roma menekült gyermekek oktatási helyzete Civil gyakorlatok és fiatal roma kutatók reflexiói 2023)

²⁷ (Loïc Wacquant, *Urban outcasts : a comparative sociology of advanced marginality*, 2008
<https://searchworks.stanford.edu/view/7719221>)

²⁸ (Wacquant 2007)

Az ott élők és a kívülállók is az újpári nagyvárosokba ékelődött szociális-társadalmi problémagócként tekintenek a gettósodott városrészekre, ahol a társadalomból kiszorultak hajlandóak megtelepedni. Ezek a lakótömbök könnyen válnak (Wacquant, 2007) „büntett zónákká”²⁹ (Pétonnet, 1982), amelyek lakóival kapcsolatban negatív képzetek, megbélyegző beszédmód, mind a társadalom alsó, mind a felső szintjein teret nyernek. Erving Goffman szerint a lakóhelyi stigma hasonló jellegzetességeket foglal magában mint a testi, erkölcsi, vagy törzsi megbélyegzés, amelyek miatt a megbélyegzettek kizárják egyénileg a közösségből, valamint a mások általi elfogadás lehetőségétől³⁰. (Goffman, 1963)

A stigma Goffman által meghatározott három fő formája – az „undort keltő testi jegyek”, a „nemkívánatos személyiségvonások” és a „rasszra, nemzetre, vallásra utaló jegyek” – közül a harmadikhoz áll a legközelebb a lakóhelyi megbélyegzés³¹. (Pétonnet, 1982) A lakóhelyi stigma is több generáción átöröközhető és a család minden tagját egyformán sújtja. Mindez a hétköznapi társadalmi interakció szintjén is létező jelenség. Bárki, aki gettósodott területen éli a mindennapjait, aligha kerülheti el „a büntudat és szégyen elfojtott érzetét, melynek láthatatlan terhe torzítja az emberi interakciókat” (Pétonnet, 1982:148)³². (Pétonnet, 1982) A negatív értelemben hírhedt környéken való lakhatás megfertőzi és diszfunkcionálissá teszi az egyén kialakított énképét. Ennek eredményeképpen a gettósodott területek mikroközösségei képtelenek a kollektív cselekvésre, hiszen elhatárolva élnek egy olyan helyen, amelyet általános megvetés övez és amelyről a közfelfogás lealacsonyított képet közvetít.³³ (Wacquant, 2007)

A dolgozatban használt fogalmi apparátus sok tekintetben kölcsönzi P. Bourdieu kutatásaiban használt nemkartezianus ontológiai felfogását, amely elutasítja objektum és szubjektum, ész és okság, anyagiság és reprezentáció szétválasztását és szemben állítását. Ezek helyett egy olyan genetikus strukturalizmust javasol, amely képes mindkettőt magában olvasztja, miközben nem szűk értelemben vett elméletet hoz létre, hanem a problémák felvetésének egy bizonyos módját, egymással összefüggő fogalmi eszköz és eljárás segítségével, amelyek lehetővé teszik empirikus vizsgálati tárgynak megkonstruálását és az ily módon szerzett tudás átvitelét egyik kutatási területről a

²⁹ (Pétonnet 1982)

³⁰ (Goffman, 1963)

³¹ (Goffman, 1963, 3-4)

³² (Pétonnet, 1982, 148)

³³ (Wacquant, 2007)

másikra.³⁴ (Wacqant, 2007)

Pierre Bourdieu szemlélete alapján a társadalomtudománynak az a feladata, hogy „feltárja a társadalmi univerzumot alkotó társadalmi valóságok mélyén rejlő struktúrákat, valamint azokat a mechanizmusokat, amelyek hajlamosak ennek újratermelődését, vagy átalakulását biztosítani. Ennek az univerzumnak meg van az a sajátossága, hogy az őt alkotó struktúrák, ha mondhatjuk így, kettős életet élnek.³⁵ Egyrészt léteznek az „elsőfokú valóságban”, amelyet a materiális erőforrások és - a Bourdieu által „tőketípusoknak” nevezett - társadalmilag ritka javak és értékek elsajátítási formáinak eloszlása alkot, másrészt a „másodfokú valóságban” osztályozási rendszerek, vagyis inkorporált sémák formájában, amelyek az ágensek gyakorlati tevékenységeinek, viselkedéseinek, gondolatainak, érzéseinek egyfajta szimbolikus mátrixként viselkednek. A társadalmi tények olyan tárgyak, amelyek maguk is a megismerés tárgyait képezik magában a valóságban, mivel az emberek értelmezési tevékenységet végeznek: jelentéssel ruházzák fel a világot, ezek a jelentések pedig ugyancsak alakítói az őket alkotó világnak.³⁶ (Bourdieu-Wacqant, 2013:32) A társadalomnak mint csoportok, vagy osztályok közötti erő- és jelentésviszonyok rendszerének a tudománya tehát szükségképpen kettős olvasatát kell gyakorolni. Olyan bifokális szemüvegen kell azt szemlélnie, amely önmagában egyesíti ennek a kétfajta olvasatnak az episztemikus előnyeit oly módon, hogy közben elkerüli a rájuk sajátosan jellemző vakfoltokat. Ha csak nem esik a redukcionizmus csapdájába, a társadalom materialista tudományának el kell ismernie, hogy az ágensek hétköznapi értelmezései és kompetenciái a társadalmi világ teljes valóságának a megkerülhetetlen alkotóelemei. Az egyéneknek gyakorlati tudásuk van a világról és ezt a gyakorlati tudást használják mindennapi tevékenységeik során. Ez az oka annak, hogy „a természettudományokkal szemben egy totális antropológia nem élegethet meg az objektív viszonyok konstrukciójával, mivel a jelentések tapasztalata részét képezi a tapasztalat teljes jelentésének (Bourdieu, 1965:20)

A szubjektivista, vagy konstruktivista nézőpont, amelyet a szimbolikus interakcionalizmus és az etnometodológia kulturalista irányzata mellett a racionális döntések elméletének

³⁴ Pierre Bourdieu - Loic Wacqant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 32. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

³⁵ A társadalmi világ „kettős objektivitásának” fogalmát Bourdieu a *Le Sens pratique* 1980, különösen a *L'objectivité du subjectif* 1979, valamint a *La Distinction* 1979, valamint a *Capital symbolique et classes sociales* 1978 munkáiban dolgozta ki.

³⁶ Pierre Bourdieu - Loic Wacqant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 34. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

egyes irányzatai is, annak racionális módozatában a „második objektivitáshoz” kapcsolódik. Harold Garfinkel szavaival, aki abból indul ki, hogy a társadalmi valóság olyan kompetens cselekvők „esetleges és folyamatos tevékenységének az eredménye”, akik szüntelenül létrehozzák a saját világukat a „mindennapi élet rendezett és rafinált (artful) gyakorlatain keresztül (Garfinkel, 2007:11). A társadalmi fenomenológia szemüvegént át nézve a társadalom az élelmes cselekvők megismerési aktusainak, döntéseinek és cselekvéseinek cseppfolyós és ingatag produktumaként jelenik meg, akik számára a világ közvetlenül ismerős és jelentéssel bíró. (Schütz, 1970).

Noha a cselekvés bizonyos mechanisztikus megközelítésével szemben érdemes magunkat emlékeztetnünk arra, hogy a társadalom ágensei, egyénileg, vagy kollektíve, részt vesznek a társadalmi valóság létrehozásában, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, amint azt az interakcionalizmus és etnometodológia képviselői gyakran teszik, hogy nem ők maguk hozták létre azokat a kategóriákat, amelyeket e konstrukciós munka során használnak. (Bourdieu, 1989a:47.) Objektivizmus és szubjektivizmus, mechanisztikus szemlélet és finalizmus, strukturális szükségszerűség és egyéni ágencia, ezek mind hamis szembeállítások: a terminusok mindegyike ellentétpárját erősíti és mindegyikük hozzájárul a gyakorlat antropológiai igazságának elhomályosításához, amely gyakorlat egyszerre meghatározott és meghatározó, aktív és passzív.³⁷ Bourdieu e kettősség meghaladása céljából látszólag antagonisztikus paradigmákat alátámasztó „hipotézisvilágot” (Pepper, 1944) egy olyan elemzési mód momentumává alakítja, amely képes megragadni a társadalmi világban eleve benne rejlő kettős valóságot.³⁸ (Bourdieu-Wacquant, 2023:38)

Mindenképpen tisztázni kell azokat a percepció és értékelő sémákat, amelyeket az ágensek a mindennapi életben használnak. Honnan származnak ezek a sémák (Blumbergnél „szituáció meghatározásai”, Schütznél a „tipizációk”, vagy Cicourelnél az „értelmezési eljárások”), és milyen viszonyban vannak a társadalomnak az objektivista elemzés által feltárt külső struktúráival? A társadalmi és mentális struktúrák között, vagyis a társadalmi

³⁷ Az 1960-as 70-es évek antropológiáját ezek az oppozíciók a következő antagonizmusok formájában kristályodtak ki: az úgynevezett szimbolikus antropológia (Clifford Geertz, David Schneider, Victor Turner, majd Marshall Sahlins) és lévi-straussi strukturalizmus (Edmund Leach, Rodney Needham, Mary Douglas), szemben a kulturális ökológiával (Andrew Vayda, Roy Rappoport, Marvin Harris), valamint a politikai gazdaságtan és a marxist strukturalizmus által ihletett megközelítésekkel (Eric Wolf, Claude Meillassoux, Juna Nash). Az antropológia elméletet a 70-es évek óta éles vitákról adott összefoglalásában Sherry Ortner (1984) arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a vita milyen nagy mértékben a szociológiában az „objektivista”, és „szubjektivista” álláspont védelmezői közötti vitára (hálózatelmélet versus szimbolikus interakcionalizmus, vagy a városszociológiában: ökológiai modell versus posztmodern dekonstrukcionalizmus).

³⁸ Pierre Bourdieu - Loic Wacquant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 38. - 39. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

világ objektív - például a különböző mezőkben uralkodókra és alávetettekre történő felosztásai és az ágensek által alkalmazott látásmódok és felosztási elvek között valamiféle megfeleltetés mutatható ki (Bourdieu, 1989: 7). Durkheim és Mauss (1903) „az osztályozás néhány elemi formájával” kapcsolatban kifejtett és amely szerint az archaikus társadalmakban érvényben lévő kognitív sémák ezeknek a társadalmaknak a szociális rendszeréből származnak. A társadalmi és a kognitív struktúrák közötti megfelelés, amely a prekapitalista formációk esetében megfigyelhető, de a fejlett társadalmakban is jelen van, és ezek homológiáját elsősorban az oktatási rendszer működése hozza létre (Bourdieu, 1967b).

A gondolatok szociogenezise a fejlettebb formációkra is érvényes lehet. Megállapítja, hogy társadalmi felosztások és mentális sémák strukturális homológiát alkotnak egymással, mépedig ezért, mert létrejöttüket illetően egymáshoz kötődnek, az utóbbiak ugyanis az előbbiekre inkorporációjának eredményei. Annak hatására, hogy az egyének folyamatosan megtapasztalnak bizonyos társadalmi körülményeket, olyan tartós és transzpozábilis diszpozíciók alakulnak ki bennük, amelyek a társadalmi környezetükre jellemző szükségszerűségek belsővé tételének eredményei, és így bevésszük a szocializált organizmusba a külső valóság szervezett kényszerei és tehetetlensége. Emellett a társadalmi és a mentális struktúrák közötti megfelelésnek fontos politikai funkciói is vannak. A szimbolikus rendszerek ugyanis nem csupán a megismerés eszközei, hanem az uralomgyakorlás eszközei is egyben (Marx szóhasználatában: „ideológiák”, weberi nyelven szólva pedig „teodíciák”).³⁹ (Bourdieu-Wacquant, 2023:40)

Látjuk, hogy mennyire fontos szerepet játszik a társadalmi rend tartósításában az észlelési kategóriák egymáshoz hangolódása, amely kategóriák, mivel a fennálló rend felosztásaihoz (és ebből adódóan e rend uralkodó csoportjainak érdekeihez) igazodnak, és mivel azokon mindazok az elmék, amelyek e struktúrának megfelelően strukturálódtak, osztoznak, hatékonyan szereznek érvényt maguknak, mivel objektív szükségszerűségként tűnnek fel (Bourdieu, 1979a: 549-500). A szimbolikus rendszerek társadalmi termékek, amelyek szerepet a világ létrehozásában, és hogy nem egyszerűen visszatükrözik, hanem konstituálják is a társadalmi viszonyokat. Így egy osztálytársadalomban a társadalmi taxonómiák - mint például a szocioprofesszionális, vagy fizetési kategóriák -, amelyek alapján a csoportok reprezentációi szerveződnek, „minden pillanatban az osztályok közötti

³⁹ Pierre Bourdieu - Loic Wacquant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 40. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

erőviszonyok produktumai és tétjei” (Bourdieu 1987k). A társadalmi és kognitív struktúrák rekurzíve és strukturálisan is egymáshoz kapcsolódnak a közöttük lévő megfelelés pedig a társadalmi uralomgyakorlás egyik legszilárdabb tartóoszlopa. ⁴⁰ (Bourdieu-Wacqant, 2023:42)

Analitikus megközelítés Bourdieu fogalmaival

Bourdieu három művében foglalja össze tömören munkássága analitikai magját: az *Esquisse d'une théorie de la pratique*-ban (1972) a strukturalizmussal és a fenomenológiával való szakítását indokolja meg: a *Le sens pratique*-ot (1980) „az elméleti ész kritikájának” szánja, és a „gyakorlati logikákat” elemzi benne, amelyek meghatározzák a rítusokat, a stratégiákat és a társadalmi rendet; a *Méditations pascaliennes* (1997) pedig a bourdieu-i praxeológia alapfogalmait és alapelveit árnyalja, miközben ezek episztemológiai alapjait és filozófiai antropológiáját (amely a megismerés-elismerés-félreismerés fogalmi hármában öltött testet) is ismerteti. Hat kulcsfogalom kap kiemelt hangsúlyt: a habitus, a mező, a társadalmi tér, a tőke, a szimbolikus hatalom és a reflexivitás. ⁴¹ (Bourdieu-Wacqant, 2023:326)

A habitus mint közvetítő fogalom profilaktikus szerepet játszik: kivezet bennünket a strukturalizmus zsákutcájából és korrigálja a szubjektívfilozófia tévelygéseit (Bourdieu:1980) A fogalmat a filozófia hagyományokból emeli át és gondolja újra. Empirikusan használja a becsület, a rokonság és a hatalom összefüggéseivel kapcsolatos etnológiai kutatásaiban, amikor a béarni falusi társadalmat és a gyarmati Algériát vizsgálja (1962; Sayad 1964:150-177), de akkor is alkalmazza, amikor a származási osztálynak az iskolai pályafutásra és jövőhöz való viszonyra gyakorolt hatását kutatja. ⁴² (Bourdieu-Wacqant, 2023:327)

A habitus segítségével eltolható a cselekvés elemzés „a szabályoktól a stratégiák felé” és ezáltal megragadhatóvá válik egy adott ágens gyakorlatainak gyakorlati koherenciája és a hasonló, vagy egymáshoz igazodó habitusokkal rendelkező ágensok sokaságának objektív egymáshoz hangolódása. Ez a hallgatólagos összejátszás a „viselkedés módozataként

⁴⁰ Pierre Bourdieu - Loic Wacqant 2023, *Meghívás reflexív szociológiára*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 42. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

⁴¹ Pierre Bourdieu - Loic Wacqant 2023, *Meghívás reflexív szociológiára*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 326. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

⁴² Pierre Bourdieu - Loic Wacqant 2023, *Meghívás reflexív szociológiára*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 327. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

élesen szemben áll a „kodifikációval”, amely azáltal, hogy explicitté és időtlenné tesz, felfedi „a forma szimbolikus erejét”. A diszpozíciók genetikusan megközelítésre épül „a test általi megismerés”, amely a szimbolikus erőszakot képes elősegíteni a világgal való doxikus egység kialakulását, ugyanakkor az igazodás hiányát és megszakítottságokat is eredményezhet. Ezek mind alkalmat adnak arra, hogy lássuk milyen sajátos formát öltenek a cselekvés mozgatói (libedo, illusio) a különböző mezőkben, vagy mikrokozmoszokban.⁴³ (Bourdieu-Wacquant, 2023:328)

Ezzel szemben a mező fogalma konstruktív szerepet játszik. Abból a célból hozta létre, hogy feltárja vele a kulturális termelés világának, másképpen: „a szimbolikus javak piacának” sajátosságait és dinamizálja a strukturalista modellt azáltal, hogy történetiségbe ágyazza. Ezzel párhuzamosan kidolgozza az uralkodó osztály fogalmát, majd az azt leváltó hatalmi, valamint bürokratikus mezőt. E két fogalom együttes használatával áttekinti a reprodukciós stratégiák rendszereit, amelyek tartósítják a társadalmi hierarchiákat, feltárja különböző hatalomgyakorlási módokra jellemző ellentmondásokat. (Bourdieu-Wacquant, 2023:329)

A jelenből visszatekintve jól látható, hogy a mező a társadalmi tér egy specifikus formája. mint olyan releváns tulajdonság eloszlása, amelyek a pozíciók többdimenziós formáját rajzolják ki. (Bourdieu-Wacquant, 2023:229)

A társadalmi tér és mező fogalmai szervesen kapcsolódnak a tőkék sokféleségének és egymás közötti átválthatóságához, mivel az ágensek minden mezőben a tőke valamely specifikus formájának a felhalmozására és kisajátítására törekszenek. Különbségek lehet tenni a „a kulturális tőke három formája”, vagyis a tárgyasult, inkorporált és az intézményesült forma között. Felfejti egy „új (társadalmi) tőke” kialakulását, amely azzal függ össze, hogy az iskolázás előtérben került a reprodukciós eszközök és stratégiák között, ami technokrata jellegű uralomgyakorlást erősíti. (Bourdieu-Wacquant 2023:230)

A szimbolikus hatalom és a doxa ennek a gondolkodásnak a központi fogalma. „A szimbolikus hatalom társadalmi intézményesülése” (1991) című írásában vizsgálja, valamint többször szerephez juttatja a társadalmi tér és szimbolikus hatalom fogalompárját a kollektívumok - osztály, nemzetiség, régió vagy nemzet kialakulásában. A doxa, mint

⁴³ Pierre Bourdieu - Loic Wacquant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 328. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

filozoféma egészen Plátonig nyúl vissza. Először a mindennapi tapasztalat társadalmi lehetőségfeltételeit bontja ki belőle, majd plurarizálja, amikor rámutat arra, hogy minden társadalmi kozmosz kitermeli a maga doxáját. (1997: 139-147)

A reflexivitást, amely Bachelardnak oly fontos, „episztemológiai éberség” megfelelője előírja, hogy a társadalomtudomány által használt eszközök segítségével reflektálni kell azokra műveletekre, amelyek révén saját vizsgálati tárgyát létrehozta. (Bourdieu-Wacquant, 2023:333) ⁴⁴

Budapest 2022-2025

Ha a roma menekültek helyzetét elemezzük, láthatóvá válik, hogy hogyan rekonstruálódik és ültetődik át az állami ellátásban a domináns többségi társadalom kulturális „másikhoz” rendelt megbélyegződése és sztereotipizálása. Ebben az esetben a „kulturális más” a többség által lakott települések részeitől, a szolgáltatásoktól és a társadalmi közösségi élettől elzárt részeken újonnan létrehozott szegregált terekbe szorul. ⁴⁵

Több kliensemmel tapasztalhattam én is, hogy roma rasszjegyek és egy közismert hajléktalanszálló címével megegyező tartózkodási lakcím mennyire nehezíti meg azokat az egyszerű hétköznapi tevékenységeket, mint például bankkártya igénylését, óvodai és iskolai beiratkozást, egészségügyi alapellátást, vagy a halotti bizonyítvány megszerzését. A roma rasszjegyeket magánviselő magyar anyanyelvű menekült klienseimet többször érte akár fizikai bántalmazás is vélt, vagy valós etnikai státuszuk miatt. A legsérülékenyebb és leginkább kiszolgáltatottabb helyzetben azok az egyedülálló gyermekes anyák voltak, akiknek az oldalági rokonok híján nem számíthatnak a család szociális védőháló funkciójára, így élethelyzetük nagyban függött az adott szálláshely infrastrukturális és humán erőforrásbeli adottságaitól. Szerencsésebb esetben azok a főváros és annak vonzáskörzetében elszállásolt menekültek kerültek, akikhez el tudott jutni akár azok a felnőttképzésnek szánt civil szervezet programok, amelyekkel az írástudatlanságot kívánták felszámolni a szállókon belül, vagy a menekült gyerekek oktatási kereteken kívüli fejlesztései, amikkel az elért gyerekek többsége megtanult magyarul írni és olvasni. Valójában nagy lépést jelent ez az új képesség megszerzése a roma menekült családok életmódjában, mert a gyerekek olvassák el a szüleiknek azokat a postai úton érkező

⁴⁴ Pierre Borurdieu - Loic Wacquant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, 328. oldal Fordította: Fáber Ágoston)

⁴⁵ (Rézműves-Balogh, 2023)

hivatalos leveleket, amelyek legtöbbször a kukában végezték. A gyerekek új írás és olvasás képessége volt az a leghasznosabb tudatos beavatkozás a családok fejlesztésénél és képességtételénél, ami életszerűen tudta segíteni az idegen nyelvi környezetből érkező családokat a magyarországi itt létükben. Sok segítséget jelentett a munkám során a barzil felnőttoktató és gondolkodó írása is, hogy milyen érzékeny andragógiai módszerek szükségesek a transzgenerációs traumákkal küzdő klienseim fejlesztésénél.⁴⁶

A Kárpátaljáról menekült roma családok elsősorban rögtönzött menekültszállóvá alakított civil, egyházi és önkormányzati intézményekben kaptak menedéket. A látóterünkbe került roma menekültek között laknak családok hajléktalanellátó intézményekben; családok átmeneti otthonában; munkásszállókon; nyári táborokban és kempingekben; oktatási intézményekben, közösségi házakban és lakókonténerekben is⁴⁷.(Rézműves-Balogh, 2023)

2023 őszi akciókutatás

Jelen kutatás nagyban támaszkodik 2022-es akciókutatásunk eredményeire, amely többek között rávilágított az ukrainai roma menekültek oktatási helyzetének súlyosságára. Ezen riport a következő adatokra támaszkodik. Kutatói csapatunk felvett 109 kérdőívet, melyeket ukrainai roma menekült szülőkkel készítettek a szálláshelyeiken, vagy nyári táborokban. A számos nyílt végű kérdésből álló kérdőív lekérdezése inkább hasonlított egy strukturált beszélgetésre, melyet kérdőíves formában rögzítettek a lekérdezők. Továbbá elemzés tárgya volt még lekérdező csapatunk írásos reflexiói, amelyet az interjúhelyzetről, az adott helyszínekről és az interjúalanyokkal való beszélgetésből vontak le. Mindezek mellett Rézműves-Balogh Benjámint készítettem még 5 intézményi, félig strukturált interjút, hogy a civil szereplők szemszögét is bevonjuk, akiknek ebben az erőforráshiányos menekültellátórendszerben navigálniuk kell.(Puskás:2023:4)

Adatfelvételünk során kiemelt szempont volt, hogy minél többféle szereplőnek a tapasztalatait beemeljük, köztük az érintettekét, akiknek problémáik, körülményeik sok esetben nem tudnak kifejeződni, hiszen nehéz őket elérni. Az adatfelvétel 2023 nyarán készült, másfél évvel a háború kitörése után, így a megkérdezetteknek már több

⁴⁶(Paulo Freire, 1974, AZ ELNYOMOTTAK PEDAGÓGIÁJA -

Paulo Freire *Elnyomottak pedagógiája* című művét 1968-ban írta portugál nyelven (*Pedagogia do Oprimido*). A XX. századi művelődés és oktatás egyik legnagyobb teoretikusa. Több országban folytatott alfabetizációs tevékenységet, az írástudás közösségi, demokráciaépítő funkcióit hangsúlyozta. 1964–79 között „felforgató” tevékenysége okán kiutasították Brazíliából; Chilében, Svájcban és az USA-ban tevékenykedett és írt. 1979-ben amnesztiát kapott, a São Paulo-i egyetem tanáraként dolgozott. Paulo Freire alakította ki azt a szemléletet, mely szerint a tanulás egyfajta önképzés, az ehhez való jogok pedig egy demokratikus országban az egyén boldogulásának alapfeltételei. A folyamatosan fejlődő, felgyorsult világnak változáshoz alkalmazkodni tudó emberekre van szüksége.)

⁴⁷ (Romaversitas, 2023)

magyarországi iskolai tapasztalatára fény derülhetett. Ezen nem reprezentatív kérdőív kitöltőit civil szervezeteken, szállásadókon és különböző stakeholdereken keresztül értük el, ami azt jelenti, hogy a mintába kerülést nagyban befolyásolta az, hogy melyik szervezetet sikerült elérnünk a toborzás ideje alatt. Ahogy 2022-es tanulmányunkban, most is kiemelten fontos szempont volt az, hogy a lekérdezők és az interjúalanyok közötti távolságot minél inkább lebontsuk. Ez az adatfelvétel szempontjából is fontos volt, hiszen a kisebb kulturális és hatalmi távolság elősegíti, hogy az alanyok jobban megnyíljanak, merjenek beszélni akár diszkriminációs tapasztalataikról is, és hogy ezeket kontextusukban tudjuk megérteni. Ahogy lekérdező csapatunk is kiemelték közös szupervízióink során, sok esetben a megkérdezettek szubjektív megélése nehezen fordítható le a kérdőív, illetve az intézményi logikára, emiatt is kiemelten fontos a távolság csökkentése. Lekérdező csapatunk, Balogh Boglárka, Balogh Jennifer, Iváncsik Fanni, Lólé Bianka, Mezei Tímea, Rafael Kamilla, Szócsi Dániel Erik, Varga Norbert és Virág Ádám mind magukat romának valló pályakezdő/diák, akik elkötelezettek a romákat érő hátrányos megkülönböztetés elleni harcban.(Puskás,2023:5-6)⁴⁸

Az általunk elért roma menekültek szálláshelyeiről elmondható, hogy sok tekintetben összezsúfolva élnek, némely esetekben több generáció él egy helyiségben. Ebből adódóan a szűk és lényegében nem létező intim szféra hiánya erős mentális és pszichés kitettséget jelent a roma menekült családoknak és azok gyermekeinek. A legtöbb menekültszállón általános jelenség a nem megfelelő higiéniai feltételek megléte is. A magyar állam szociális és menekültpolitikája a legszegényebb menekültek problémaegyüttesének kezelésével azokat a civil szervezeteket, önkormányzati fenntartású szociális intézményeket terheli, akiknek nem, vagy csak részben feladatuk az állami ellátás kötelezettségeinek teljesítése és betöltése, mivel ezek erőforrásai nem elegendőek a súlyosan kiszolgáltatott, speciális ellátást igénylő menekültek segítésére.⁴⁹(Rézmüves-Balogh, 2023)

Kérdőívek, adatok

109, egy kivételével magát romának valló szülővel vettünk fel kérdőívet, akiknek 89 százaléka nő volt. Korcsoportos megoszlásukból látszik, hogy túlnyomórészt 40 év alattiakról van szó. Kitöltőink 92 százaléka érkezett Kárpátaljából, a munkácsi (21%), beregszászi (40%), huszti (3%), vagy az ungvári (27%) járásból, és 62 százalékuk 2022 februárjában érkezett, további 19 százalékuk a következő két hónapban. 48 százalékuk érkezésükhöz képest egy hónapon belül találtak tartós lakhatást, ahonnan több mint fél

⁴⁸ (Puskás Fanni, 2023, Kárpátaljai roma menekült gyermekek oktatási helyzete, Kérdőíves kutatási összefoglaló, Romaversitas)

⁴⁹ (Rézmüves-Balogh, 2023)

évig nem kellett elköltözniük, azonban több mint 20 százalékuk csak fél évvel ideérkezésük után. 45 százalékuk most Budapesten van elszállásolva, azonban többen is sok költözködésről számoltak be. Lakhatási helyzetük tekintetében az látható, hogy valóban túlnyomórészt szállásokra kényszerülnek, a kérdezettek 83 százalékának azonban nem kell fizetnie a lakhatásáért. Azonban páran beszámoltak arról is, hogy különböző háztartási munkavégzések fejében engedik el a lakhatásuk költségét. (Puskás, 2023:6)

A kitöltők foglalkoztatottsági aránya igen alacsony, 72 százalékuk vagy háztartásbeli, vagy pedig munkanélküli. Azonban a megkérdezettek közül csupán 9 olyan van, akik maguk is munkanélküliek és más sem dolgozik a családból, 68 százalék esetén a megkérdezettek élettársa dolgozik. Az 51 válaszadónk, akiknek van munkája általában a munkaerőpiac legalsóbb szegmenseibe tud csak becsatlakozni: takarítanak, szezonális munkákban vesznek részt, vagy pedig gyári, segédmunkások (főként a férfiak). Azonban többen is jelezték, hogy vagy alkalmi munkákat, vagy bejelentetlenül tudnak csak dolgozni. Ez összefügg azzal is, hogy a megkérdezettek iskolai végzettsége igen alacsony, csupán 9 százalékuknak van középiskolai, vagy magasabb végzettsége. A gyermekek 84 százaléka pedig szegregált iskolából jött Magyarországra. (Puskás, 2023:6)⁵⁰

A háború ezredik napján

A 2024. augusztus 20-án⁵¹ hatályba lépett magyar jogszabályok az Ukrajnából érkezők ellátásával kapcsolatban több lényeges változtatást vezettek be. A legfontosabb intézkedések szerint támogatott szálláshelyek és egyéb segélyek csak azok számára biztosítottak, akik az ukrainai háború aktív katonai hadműveletek által sújtott régiókból érkeztek. Az új, szándékosan az ukrán-roma menekültekre szabott jogi szabályozás értelmében más érintettek, például az ország belső részeiről érkezők már nem jogosultak ugyanezekre az ellátásokra. Az UNHCR különösen aggasztónak találta, hogy ezeket változások sok kiszolgáltatott helyzetben lévő menekült veszítheti el a támogatásokat különös tekintettel az kis gyermekes egyedülálló nőket, a gyerekeket, valamint az

⁵⁰ (Puskás Fanni, Kárpátaljai roma menekült gyermekek oktatási helyzete, Kérdőíves kutatási összefoglaló, Romaversitas)

⁵¹ <https://njt.hu/jogszabaly/2024-30-20-22>
30/2024. (II. 22.) Korm. rendelet az Ukrajnából érkező menedékesekkel kapcsolatos veszélyhelyzeti kormányrendeletek módosításáról

időseket.⁵²

Az állam érdemi szerepvállalásának és központi intézkedéseinek hiánya, valamint a menekültek ellátására szánt költségek folytonos szűkítése⁵³ inkább arra ösztönzi az ideérkező roma menekülteket, hogy más országokban keressenek menedéket, vagy ha tehetik, visszatérjenek Ukrajnába.

Úgy tűnik továbbá, hogy a menekülteknek nyújtott szolgáltatások állapota és az állam általános hozzáállása alapvetően szembemegy az Európai Unió által 2022. márciusában aktivált átmeneti védelem irányelveivel, miszerint minden Ukrajnából menekült egyaránt megillet a lakhatáshoz, munkavállaláshoz, és a szociális és orvosi ellátáshoz való jog.⁵⁴

A hazánkban többezres számban mérhető ukrán-roma menekültek a többszörös kirekesztésük és elnyomásuk miatt sokszor szembesülnek azzal, hogy bár jogilag védelmet élveznek a magyar államtól, de védelem helyett alapvetően átmeneti menekültszállókba szorulnak hosszútávon, ahol az erőforrás nélküli civil szervezetek jelentik az egyetlen segítségnyújtást. A tűzoltás jelleggel és kapacitáshiányosan működő civil szervezetek gyakran csak a legelemibb szociális munkát képesek biztosítani.⁵⁵

Emellett a kárpátaljai roma menekültek beáramlásával a romaellenes előítéletek is megjelentek a civil szektorban.⁵⁶ Roma aktivisták és civilek tapasztalatai alapján a roma menekülő családok gyakran már a határnál eltérő, és sokszor lealacsonyító bánásmóddal találkoztak a hatóságok, önkormányzatok és civil szervezetek részéről.

A romák esetében a social exclusion (társadalmi kizárás) területi, gazdasági és kulturális síkon is megjelenik, ezért tud gyümölcsöző hatni a stigma elmélet a romák társadalmi izolációjának a megértésére, hogy hogyan mélyíti ez a folyamat a hátrányos helyzetüket. Megmutatkozik, hogy a társadalmi intézmények kulturális tudásként konstruált normái,

⁵²

<https://www.unhcr.org/hu/14339-az-unhcr-aggodik-az-ukrajnabol-erkezo-menekultek-magyarorszag-i-elszallasaval-kapcsolatos-jogszabalyi-valtozasok-miatt.html>

⁵³ (Mérce, 2023) Úgy tűnik, spórolni kezd a kormány az ukrain menekülteken, családokat szakíthat szét a szállások átszervezése « Mérce

⁵⁴ (Európai Tanács, 2023) Menekültek beáramlása Ukrajnából

⁵⁵ (Rézműves-Balogh, 2023)

⁵⁶ (24.hu, 2022) <https://24.hu/kozelet/2022/02/27/orosz-ukran-haboru-karpatalja-zahony-romak-menekultek/>

amelyek az iskolai rendszerben, vagy a lakáspolitikai irányában jelen vannak, hogyan járulnak hozzá a kirekesztésükhöz, illetve milyen ellenállási stratégiákat hoznak létre ennek pszichés elviseléséhez.

A stigma társadalmi újratermelődésének hatása roma menekültekre

Az ilyen stigma egyik súlyos következményeként említhető a territórrális stigmatizáció, amikor az ukrán-roma menekülteket – a hazai romákhoz hasonlóan – társadalmi térben különítik el megfosztva őket ezzel a közösségi terekben zajló gazdasági és szociális interakcióktól. Ez az elszigetelődés az egyén és a közösség önbecsülésére is negatívan hat. Az ukrán-roma menekülteket nemcsak a többségi társadalom idegenkedése, hanem az etnikai identitásukból fakadó kirekesztettség is súlyosbítja, ami gátolja mind mobilizációs, mind részvételiségüket a társadalmi intézmények működtetésében.

A stigmatizáció hatására az érintettek gyakran interiorizálják a róluk alkotott negatív képeket, amik önértékelési problémákhoz, bizonytalanságok, erősen kitett szubjektív kirekesztettség érzését építi ki, különösen a gyerekek körében. Ez a folyamat elmélyíti az izolációt, amelyet az iskolarendszeren belüli egyenlőtlenségek tovább erősítenek, fenntartva a gettósodás folyamatát. A tanult tehetetlenség fogalmi kereteinek további átemelésével részletgazdagabb magyarázatot szolgálhat ennek a sokrétű kulturális-társadalmi interakciós jelenségnek Durst Judit és Virág Tünde kutatásai is, akik kutatásaikban több szempontból foglalkoznak hátrányos helyzetű roma közösségek kontextusában. A tanult tehetetlenség fogalmát⁵⁷ Martin Seligman pszichológus vezette be, ami arra utal, hogy az ismétlődő negatív élmények és interakciók hatására az egyén megküzdési stratégiájából hiányozni fog a próbálkozás helyzetének megváltoztatására, mivel úgy érzi, képtelen pozitív hatást gyakorolni saját életminőségének jobbítására. A sok kudarc élmények következtében a kirekesztettségben élő hátrányos helyzetű romák elfogadják, hogy életminőségük, mobilitási útjaik korlátozottak és megváltozhatatlannak bizonyulnak.⁵⁸ (Seligman, Martin E. P, 1975)

Durst és kutatótársai azt hangsúlyozzák, hogy a társadalmi és gazdasági körülmények milyen mértékben erősítik, tartják fenn a tehetetlenségi állapotot, különösen az egzisztenciális kiszolgáltatottságban élők körében. A szegénység és az ezzel járó

⁵⁷ (Seligman, Martin E. P, 1975, Helplessness: On depression, development, and death)

⁵⁸ (Váradi– Durst – Fehér – Németh – Virág 2017) Kényszerű mobilitás: migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben

folyamatos küszködés gyakran az egyénekben és közösségekben egyfajta belsővé tett kudarcérzetet hoz létre, amely gátolja őket abban, hogy változtatásra törekedjenek. Emellett Virág Tünde az elvándorlás hatásait vizsgálva megállapította, hogy azok a közösségek, amelyeknek tagjai elhagyták hazájukat munkavállalás céljából, gyakran szintén ebben a tehetetlenségi csapdában találják magukat, mivel a hazatérés után sem látják reális lehetőségét helyzetük megváltoztatásának.⁵⁹ (Durst-Virág, 2017)

Ezek az eredmények rámutatnak arra, hogy a tanult tehetetlenség nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten is kialakulhat, különösen azokban a csoportokban, amelyeket folyamatos társadalmi kirekesztés és gazdasági instabilitás sújt. Az így kialakuló társadalmi és gazdasági struktúrák, valamint a kapcsolódó előítéletek újra és újra megerősítik a tehetetlenségi érzést, megakadályozva a közösségek felemelkedését és társadalmi mobilitását. A roma menekültek a társadalmi szegregáció és az oktatási rendszerben tapasztalt előítéletek miatt gyakran érzik úgy, hogy nincs lehetőségük kitörni helyzetükből. Ez különösen igaz a roma menekült gyerekekre, akik számára a stigmatizált közeg és a szegregált oktatás tovább mélyíti a hátrányokat, és megakadályozza, hogy teljes mértékben részesüljenek az oktatás nyújtotta lehetőségekből.⁶⁰ A civil szektor által biztosított alternatív oktatási és szociális programok nélkülözhetetlenek, mivel ezek nyújtanak reményt a tanult tehetetlenség megtörésére.

Civil szektor válaszureakció

Az oktatási rendszer szakember hiánya, a nem látható menekültpolitikai döntések, a nem közölt statisztikák, a szakmai viták hiánya miatt nehezen születnek problémamegoldó lépések születni a roma menekült családok életkörülményeinek javítására. Az adatgyűjtésünk alapján azt láthatjuk, hogy a – leginkább szegregált iskolai környezetben tanuló – roma menekültek markáns többsége már az ukrán iskolarendszer alapképzésében lemorzsolódik.⁶¹ Az iskolázatlan roma szülők számára elérhető iskolai képzések és oktatási szolgáltatások célzott állami intézkedések hiányában jellemzően nem léteztek Kárpátján; Magyarországon is inkább a kísérleti jellegű, írástudásra fókuszáló tanfolyamok indultak el

⁵⁹ (Durst – Virág, 2017)

⁶⁰ (Jelen.hu, 2023)
<https://jelen.media/kozelet/hazam-foldjen-is-szamuzott-vagyok-karpataljai-gyerekek-a-magyar-tanodaban/>

⁶¹ (Romaversitas, 2023)

néhány helyszínen.⁶² A már bezárt kőbányai Bánya utcai menekültszállón kísérletinek szánt zeneterápia módszerének keretében volt lehetőségem az ott élő általános iskolás korú gyerekekkel dolgozni.

2023 januárjától egészen augusztus végéig volt lehetőségem a ‘The Foundation for Global Human Dignity’ máltai székhelyű civil szervezet megbízásából két budapesti, a BMSZKI által üzemeltetett menekültszállón roma menekült gyerekeket oktatni. Az SOS Gyermekfalvak támogatásával a The Foundation for Global Human Dignity máltai székhelyű civil szervezet hetente három alkalommal tanodát és heti egy alkalommal programozást tanít a menekült gyerekeknek. A gyermekek itt nem frontálisan oktatásban vesznek részt, hanem kiscsoportokban, egyéni igényeiket szem előtt tartva tanítják őket. A foglalkozásokon elsősorban digitális készség-fejlesztés zajlik.

Egyszerre lenne szükséges hatni a fiatal roma szülők és gyerekeik kulcskompetenciának fejlesztésére, hátránykompenzációjára és traumafeldolgozására, hogy ne pattanjon le a segítségnyújtás a legsérülékenyebb menekült csoportról. Az egyik budapesti menekültszálló Rész Levente a menekültellátás szakmai vezetője ekképpen foglalja össze a szociális munka eredménytelenségét és kihívásait:

„Az viszont, hogy a célcsoport milyen mértékben ismeretlen, és mennyire más jellemzőkkel bír, mint a hazai szociális munka során megismert családok, egészen meglepetésszerű élmény volt mindannyiunk számára. A magyarországi nélkülözők, a magyar szegény- vagy akár roma kultúra mélyreható ismerete ugyan valamennyire megkönnyítette a dolgunkat, mégis azt kellett felismerni, hogy idevágó tudásanyagunk és segítői reflexeink mintegy „leesnek” erről az ügyfélcsoportról.”⁶³

A fókuszba került menekültszállókban élő roma gyerekek sok készség terén hátrányban vannak magyarországi társaikhoz képest. Ukrajnában a roma gyerekekre lényegében semmilyen állami, vagy hatósági kontroll nem volt érvényes. Az oktatás a gyakorlatban nem volt kötelező a „táborban”, szegregált cigánytelepeken élő gyerekeknek, nem ösztönözték őket az iskolába járásra. A kérdőívek konkrét egészségügyi vonatkozásokat nem rögzítettünk, de informális beszélgetéseinkből az is kiderült, hogy sok esetben az oktatáson kívül a kötelező oltásokat sem kapták meg Kárpátalján a roma családok

⁶² (Rézműves-Balogh, 2023)

⁶³ (Rész Levente, BMSZKI, Gyáli úti menekültellátás szakmai beszámoló 2022)

gyerekei. A folytonos pénzhiány miatti frusztráció, az átélt és nem kezelt trauma, az iskolában tapasztalt bullying és szüntelen költözködések sok gyereknél okoznak mentális és pszichés zavarokat, amelyek megfelelő pszichológiai szakellátás hiányában sok esetben kezeletlenül maradnak.⁶⁴ (Rézműves-Balogh, 2023)

Szállónként eltérő, hogy ezekre az iskolai hátrányokra milyen mértékben és minőségben tudnak tanórán kívüli, alternatív oktatással reagálni. Oktatási hátrányai általában kezeletlenül maradnak azoknak a gyerekeknek, akiket nem ér el a civil szervezeti lefedettség. Ellenben, ahol megvalósul a tanórán kívüli fejlesztés, ott látványos fejlődést mutatnak a roma menekült gyerekek, hiszen nem kognitív értelemben alulfejlettek, hanem a szegregáció transzgenerációs tapasztalata miatt mutatnak lemaradást a kulcskompetenciák és a készségek terén. Léteznek olyan jó gyakorlatok, ahol a helyi érintettek együttműködése, különböző (roma) szakértők bevonása, a családok általános jólétére és az iskoláztatás háttérfeltételeire való koncentráltabb figyelem valósul meg. Ezeket a kezdeményezéseket érdemes lenne minél alaposabban vizsgálni: példaként említhető a budapesti menekültszállók, Fonyód és Debrecen, ahol a szülők és a segítők szerint a gyerekek korábbi hátrányaik és traumatikus élményeik ellenére is megkedvelték az iskolát. (Rézműves-Balogh, 2023)

A gyerekek többségének, akiket én oktattam, nem volt számfogalmuk, a számok leírása is némelyeknek nehézséget okozott. Ugyanez elmondható az írás és olvasás készségükről. Annak ellenére, hogy papíron már éveket töltöttek el az ukrán oktatásban, valójában soha nem jártak rendszeresen iskolába. Ha ott voltak, akkor sem kaptak érdemi figyelmet. Kezdeti tapasztalataim alapján minden gyerek koncentrációja maximum fél percig volt fenntartható. A kezeletlen traumáik miatt dühkitörésekkel, figyelem- és koncentráció zavarokkal küzdöttek. Ezen a menekültszállón több gyerek képes volt még az őket körülvevő ellenségeskedéssel terhelt intézményesített oktatásban is sikeresen teljesíteni. A szüleikhez képest, akiknél nagyon magas az analfabétizmus, ők már alapszerveletek elvégzésére, írásra és olvasásra is képesek. (Rézműves-Balogh, 2023)

A gyerekekkel hetente ötször másfél hónapon keresztül zajlottak a foglalkozások kiscsoportokban. A zeneterápiás órákon gitár és ütőhangszerek használatával egyre nagyobb időintervallumra lehetett kitolni a gyermekek koncentráció- és figyelem

⁶⁴ (Rézműves-Balogh, 2023)

képességét. A foglalkozások első felében aktív tanulás zajlott, az óra második felében pedig az érzelmikifejezés és feszültséglevezetés került fókuszba a hangszerek segítségével. Az együttzenélés élménye a gyerekek számára érzelmi és pszichés megkönnyebbülést és kikapcsolódást jelentett. A gyerekek önbizalmára és önbecsülésére is hatni tudott a művészetterepiás módszertan beemelése, hiszen a közös zenélés egyfajta önreprezentációra, önbemutatásra is készítette a gyerekeket, amit az intézményi oktatás során alig kerítenek sort. (Rézműves-Balogh, 2023)

A FROKK által működtetett fonyódi szálláshely az országban az elsők között volt, ahol a roma menekült gyermekek inkluzív oktatásban vehettek részt. A szállón több civil szereplő is jelen van a NestingPlay szakmai vezetésével. Időközben 2024 december közepén finanszírozási gondok miatt a fonyódi tömegszállás megszűnt. A roma szociális munkások a helyszínen támogatják a családok jólétét az élet minden területén, beleértve az iskolába járást is. Az iskolába íratást csoportos és egyéni oktatási tevékenységek előzték meg, megfelelő szakértelem bevonásával. A foglalkozásokon keresztül felmérték a gyermekek oktatási képességeit és hiányosságait, és felkészítették őket a formális oktatásba való bekapcsolódásra. A tanárok és a szociális munkások bevonásával a gyermekek már meglévő hátrányaival tudtak foglalkozni, majd 2022 szeptemberétől a helyi iskolákba kerültek. A szülők szerint gyermekeik sikeresek és motiváltak az órákon. Annak érdekében, hogy a szülőket arra ösztönözzék, hogy aktívan figyeljenek oda gyermekeik oktatására, a szállón tartózkodás feltételévé a rendszeres iskolába járást tették. A helyi iskolával való együttműködés és rendszeres kommunikáció révén a gyerekek komplex figyelemben részesülnek, amelyre szükségük van ahhoz, hogy sikeresek legyenek az iskolában és motiváltak maradjanak. (Rézműves-Balogh, 2023)

Debrecenben a Dorcas Center & Campingben az UNICEF támogatásával saját iskolát és óvodát működtet legalább 100, a szálláshelyen élő gyermek számára, azzal a céllal, hogy megfelelő felkészülési idő után a helyi iskolában tanuljanak. A szálláshely kiemelkedő jó gyakorlata, amely közvetlenül és közvetve is hozzájárul a menekült gyermekek oktatási sikereihez, hogy több szakértő is jelen van akik figyelemmel kísérik a menekültek mindennapi életét: az állandó szociális munkások mellett mentális és fizikai egészségükről egy ápoló és egy helyi orvos gondoskodik, valamint pszichológiai tanácsadás is rendelkezésre áll a menekültek számára. (Rézműves-Balogh, 2023)

Az EMMA egyesület szintén jelen volt a kempingben, és huzamosabb ideig figyelemmel

kísérte a nők reprodukzív egészségét. A megkérdezett szakemberek elmondása alapján a menekült családok itt jól érzik magukat, ami tükröződik abban is, hogy sokan közülük motiváltak lettek a felnőttképzésben való részvételre, amit a szervezet biztosítani tudott.

Egy a Dunától nyugatra lévő menekültszállón életrehívott e-tanoda program azt a cél tűzte ki maga elé, hogy budapesti felsőosztálybeli gyerekek bevonásával a menekült roma gyerekek iskolai kudarcélményeit csökkentsék/kiváltsák. A program módszertana alapján a felsőosztálybeli városi gyerekek a mentorok és a menekültszállón élő roma gyerekek a mentoráltak. Ehhez hetente egyszer online formában együtt-tanulhatnak a gyerekek. Az interjú alapján változó sikerekről számolnak be. (Rézműves-Balogh, 2023)

Roma menekült gyerekek oktatási esélyei és magyarországi lakóhelyük állapota

„Ők még nem alkalmas arra, hogy az iskolába jól teljesítsenek. Az, hogy erre alkalmas legyenek még évek fejlesztése lenne szükséges. Teljesen más elvárásokkal találkoztak Ukrajnában, mint Magyarországon.” – meséli a az E-tanoda program szakmai vezetője. Ez a program inkább roma gyerekek a pszichoszociális támogatását végzi el, mint a valós kulcskompetenciák fejlesztését.

Meg kell jegyezni, hogy a hasonló módszertannal dolgozó programok destruktívak lehetnek a roma gyerekekre és a nem-roma gyerekekre egyaránt, mert akár indirekt módon is regisztrált hatalmi viszony a gyerekek között nem szolgálja a gyenge kapcsolat kialakulását az eltérő szociális és társadalmi státusszal élő gyerekek tekintetében. Nem újkeletű gondolat, hogy a jómódú gyerekek találkozzanak a deprivált helyzetben lévő gyerekekkel. Ezek a praxisok, mint két csoportnak inkább ártanak, mintsem segítenének, mivel egyrészt a roma gyerekekben a társadalmi alárendelés interializálódik azzal, hogy „újra hozzájuk kell lehajolni”, másrészt a nem-roma gyerekek a roma mentoráltjaikkal való kooperáció hatékonyságának alulműködése miatt negatív visszacsatolást kap.

A Tiszától keletre lévő településeken elszállásolt menekült gyerekek életfeltételei és rasszjegyzeik sem engedik meg, hogy a magyar iskolarendszerben tanulni tudjanak.

„Nem szívesen látják az ukrán-roma gyerekeket az iskolában, mert a magyar oktatási rendszer erre, nincs felkészülve és felkészítve. Az ukrán-roma gyerekek nincsenek hozzászokva, hogy rendszeresen járjanak iskolában intézményes keretek között tanulni. Volt olyan, hogy egy évünkben telt beiratni a gyereket az iskolában, de az állandó atrocitás, csúfolódás miatt a nem akart tovább járni az iskolában.”

Az interjú alany elmondása alapján Kelet-Magyarországon vannak olyan települések, ahol a helyi lakosság nem is tud a menekültek ott létéről, mivel a településtől elzárt helyen vannak elszállásolva a menekült családok. *„Nincsenek barátaik, nincsenek szomszédai.”* Az elmagányosodás pszichés kihívás elé állítja nemcsak az ott élő roma családokat, hanem a gyerekeket is. *„Van olyan családjunk, ahol a gyerekek egy-másfél éve nem láttak más gyerekeket, mert annyira kieső részén vannak elhelyezve, hogy nincs erre lehetőségük.”*

Általános tény, hogy a magyarországi iskolák nem a korcsoportuknak megfelelő osztályba osztották be a roma menekült gyerekeket, ami sokszor eredményezte azt, hogy 12-13 éves roma gyerekek kerültek 7-8 éves korcsoportú osztályokba, amely megnehezítette az osztályközösségbe való beilleszkedésüket.

Ahhoz, hogy érthetővé váljon a roma menekültek családok magyarországi kontextusa elkerülhetetlen, hogy ne írjunk a hazai roma főbb társadalmi, gazdasági és kulturális jellemzőiről. Ehhez Kállai Ernő, Papp Z. Attila és Vizi Balázs közös tanulmányára fogok támaszkodni, amely erős ecsetvonásokkal festi fel a legnépesebb etnikai közösség magyar vonatkozású kihívásait.⁶⁵ A magyarországi roma közösségek nem egységesek: egyes részei több évszázada, más csoportjaik alig száz éve telepedtek le Magyarországon. Az egyes csoportok között a betelepülésüktől kezdve a mai napig rendkívül karakteres különbség figyelhető meg. Különböző nyelvi és történelmi hagyományok, kulturális eltérések jellemzik az egyébként is eltérő társadalmi csoportjaikat. Arra a kérdésre, hogy hány roma él a mai Magyarország, a legőszintébb válasz az, hogy nem lehet pontosan tudni, Általában is a nemzetiségi, etnikai adatok mérése sok módszertani, valamint társadalompolitikai kontextusra vezethető is visszavezethető bizonytalanságot hordoz: például nem mindegy, hogyan tesz fel a kérdés a népszámlálási íven, ahogy ez sem, milyen társadalmi hangulat, vagy politikai események közepette zajlik az adatfelvétel. A romák számát azonban azért is nehéz meghatározni, mert nagyságrendi eltérések vannak az önbevallás alapján mért adatok és a külső megítélés által romának tartott személyek száma között. Míg például a 2011-es magyar censusadatok szerint Magyarországon 315 ezer személy vallotta magát cigánynak, a különböző társadalomtudományi becslések 600-800 ezerre teszik a valós számukat. A romák alapvető szociodemográfiai jellemzőinek vonatkozásban, mondhatni konszenzus van a népszámlálási és a különböző kutatási adatok között: akárhogy is „konstruáljuk” meg a roma kisebbséget, számolnunk kell a társadalmi hátrányaikkal, a diszkriminációval, az alacsony iskolai végzettséggel, az alulfoglalkoztatottság jelenségével, az alacsony átlagéletkorral, a részleges területi koncentrációval, a már említett nagyobb vidéki jelenléttel, továbbá az ezekből fakadó további társadalmi következményekkel. A legutóbbi népszámlálási adatok alapján is látható, hogy a roma népesség életkorát tekintve fiatal társadalmi csoportnak tekinthető: a harminc év alattiak közel kétharmadot, míg a hatvan év felettiek mindössze 5%-ot tesznek ki. Ugyanezek az arányok az ország egészre vonatkoztatva 33, illetve 23%. A 2011-es census alapján kiderült, hogy a 15 évesnél idősebb népességen belül a romák több mint 80%-a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik, míg ez az arány az összlakosság szintjén 31%. Ezzel párhuzamosan látható az is, hogy a roma népesség pusztán 5%-ának van érettségije és csak alig 1%-uk rendelkezik felsőfokú végzettséggel; ezek az arányok országosan 30 és 17%-ot mutatnak. Az előbbiekkal szorosan összefüggésben a foglalkoztatási adatok is az országotól eltérő mintázatot rajzolnak ki: a romáknak csak a 16%-a foglalkoztatott, 13%-uk munkanélküli, míg országos szinten ezek az arányok 40 és 6%-ot tesznek ki. Noha vita folyik arról, hogy szociális, vagy kulturális kérdés-e a romakérdés és arról is, hogy jelen állapotuk oknak vagy okozatnak tekinthető-e (vélt vagy valós kulturális sajátosságok határozzák-e meg társadalmi helyzetüket, avagy fordítva: a társadalmi struktúrák termelnek ki sajátos adaptációs jellegzetességeket?), a szociodemográfiai adatok mindenképpen jelzik, hogy jelentős társadalmi hátránnyal rendelkező és többféle kockázatnak kitett kisebbségi társadalmi csoportról van szó: alacsony iskolázottság, alulfoglalkoztatottság, alacsony átlagéletkor, területi aránybeli eltérések jellemzik. Ha operacionalizálni szeretnénk ezek alapján a „romakérdést”, akkor kijelenthetjük, hogy

⁶⁵ Hegyemenet - Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon (2017), Szerkesztette: Jakab András, Urbán László, Osiris Kiadó, Budapest, 2017

demográfiai, egészségügyi, iskoláztatási, munkaerőpiaci és területi kérdésként, vagy ezek kölcsönös egymásra hatásaként és kihívásaiként egyaránt értelmezhetjük.⁶⁶

Magyarországon 1992/1993-as tanév óta nem készítenek olyan statisztikákat, amelyek külön regisztrálnák a roma származású diákokat. A korábbi évtizedek azonban az egykori Művelődési Minisztérium statisztikai osztályai végeztek ilyen etnikai adatgyűjtést, a szakminisztérium ugyanis az éves iskolai adatfelvételekben a pedagógusokkal értékeltette a cigány tanulók iskolai előmenetelét. Ezen adatok szerint az általános iskolai roma diákok abszolút száma a hatvanas évek végi mintegy 60 ezerről a kilencvenes évek elején elérte a 75 ezret (Kertesi, 2005). Idősorosan megállapítható, hogy a roma tanulók részaránya és létszámuk abszolút értéke is növekvő tendenciát mutat, miközben az általános iskolai populáció az országon belül csökken. Jelenleg a roma tanulók arányát 14-15%-ra tehető. Több év adatait figyelembe véve az is nyilvánvalóvá vált, hogy éppen azokban az északi megyékben magasabb a növekedés üteme, ahol a roma tanulók aránya korábban is magasabb volt. A kompetenciamérés adatbázisai alapján azt is látjuk, hogy az elmúlt évek közel 300 olyan iskolát lehet beazonosítani, amelyet a szakirodalom gettósodott (50% feletti roma aránnyal bíró) telephelynek nevez. (Papp, 2011). A kompetenciaeredményeket a roma tanulók becsült aránya függvényében vizsgálva fordított kapcsolatot állapíthatunk meg: minél magasabb egy telephelyen a romák aránya, annál alacsonyabb a telephelyi szinten összesített kompetenciaérték átlaga. Ez az összefüggés félrevezető lehet, ugyanis ha az iskolai eredmények statisztikai magyarázatához figyelembe vesszük az ún. családháttér-indexét, kiderül, hogy rendszerszinten valójában nem etnikai, hanem szociális kérdésről van szó: a szociális, családi háttérre visszavezethető különbségek felülírják az iskolai roma arányt. Magyarán, azok az iskolák, ahol nagyobb arányban vannak jelen roma tanulók, nem azért teljesítenek általában gyengébben, mert cigány gyerekek járnak oda, hanem azért, mert ezek a tanulók hátrányos, a tanulási környezetet kevésbé támogató objektív és szubjektív családi feltételekkel rendelkeznek.⁶⁷

A roma származású kutatókat is kérdeztem 2023 őszén, hogy milyen benyomásaik voltak a lekérdezésnél a menekültek lakóhelyének állapotáról. Négy szabadon kifejezhető kérdésre

⁶⁶ (Kállai Ernő - Papp Z. Attila - Vízi Balázs, 2017, *Túlélés vagy remény?*, Pillanatképek a roma közösségek jelenéből, Hegymenet - Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon (2017), 156. oldal - 159. oldal, Szerkesztette: Jakab András, Urbán László, Osiris Kiadó, Budapest, 2017

⁶⁷ (Kállai Ernő - Papp Z. Attila - Vízi Balázs, 2017, *Túlélés vagy remény?*, Pillanatképek a roma közösségek jelenéből, Hegymenet - Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon (2017), 161. oldal - 163. oldal, Szerkesztette: Jakab András, Urbán László, Osiris Kiadó, Budapest, 2017

kértem, hogy válaszoljanak:

- Milyen volt számodra az interjúzás az adott helyszínen? Milyen volt a menekült szülőkkel való interakció? Írd le a reflexiód egy pár mondatban!
- Ha a menekültek lakóhelyén készült az interjú: mi volt a benyomásod az adott szállóval kapcsolatban? Milyenek voltak a körülmények? Írd le a reflexiódat pár mondatban!
- Mi volt a benyomásod a szociális segítőkkal/szállás üzemeltetőkkel kapcsolatban? Milyen volt a velük való interakció?
- Bármilyen egyéb, amire a kérdőívekben nem kapunk választ, de fontos az adott menekült családok mindennapi élete kapcsán?

Milyen volt számodra az interjúzás az adott helyszínen? Milyen volt a menekült szülőkkel való interakció? Írd le a reflexiód egy pár mondatban:

Eger: önkormányzati fenntartású, de civil szervezet által működtetett romák által is lakott tömegszálló.

Nagyon motiváló volt számukra az utalvány, mert nagyon szegényesen élnek. Nincs munkájuk, nem kapnak segítséget, adományokat, így nagyon egyszerű volt a kommunikáció.

Dévai Fogadó: nem szálláshely, hanem adományozó/szociális központ, amit a fővárosban élő roma menekültek is látogatnak.

A helyszín nagyon rendezett volt, a gyerekek is ott voltak a szülőkkel éppen ruha osztás volt. A gyerekek egy hinta ágyban játszottak amikor megérkeztem.

Nagyon kedvesek voltak a fogadóban a szoc.munkások, vezetők stb. Mindenki nagyon tudta a dolgát, vártak minket és nagyon segítőkészen koordinálták a családokat hozzánk. A családok is kedvesek voltak, volt aki nagyon szűk szavú volt, de egyébként könnyű volt velük kapcsolatot teremteni, csak néha plusz kérdéseket kellett feltenni ahhoz, hogy kapjak választ.

A vendégfogadás kifejezetten példaértékű volt, kávéval és teával kínáltak. Légh kondicionált külön szobát biztosítottak számunkra asztalokkal és székekkel. A szülőkkel való interakció könnyen ment, amihez hozzájárult, hogy a helyi segítők is a segítségünkre voltak. Biztosították számunkra a megfelelő körülményeket és az interjúalanyokat is egyesével felkísérték hozzánk, interjúzásra. A szülők könnyen léptek velünk kapcsolatba és segítették munkánkat. Őszintén beszéltek a gyerekek iskoláztatási helyzetéről.

Zugligeti Szálló: 2024 elején azóta bezárt és nem fogad roma menekülteket.

A bejáratnál a helyi segítő fogadott, aki tájékoztatót, hogy a felettesének tudnia kell a kérdőívezésről. Én tájékoztattam, hogy előző nap egyeztettem vele is. Ezután bekísért, az ajtóban egy hölgy volt, aki közölte, hogy ő nem kíván válaszolni a kérdésekre. Ezt követően felkísértek az emeleten lakó két családhoz, akik barátságosak voltak és válaszoltak a kérdéseimre.

Dorcas, Debrecen: Vidéken a legnagyobb kapacitással működő önkormányzati fenntartású, de civil szervezet által működtetett tömegszállás. Jelenleg is üzemel.

Számomra az interjúzás kellemesen telt, a szülők nyitottak voltak, sok mindent meséltek. Úgy érzem, hogy ők is érezték a nyitottságomat, és azt is, hogy miért vagyok ott. Szinte minden szülővel gördülékeny volt az interjúzás

Budapest, BMSZKI, Gyáli út : jelenleg is működő a Fővárosi Önkormányzat által fenntartott tömegszálló, ahol a menekültek osztoznak a hajléktalanokkal az épületen.

Számomra az interjúzás nagyon pozitív élmény volt, mert a vezetőség nagyon kedvesen és közvetlenül fogadott, segítőkészek voltak. A szülőkről is hasonlókat tudok írni. Ők maguk jöttek hozzám és a kollégámhoz, hogy interjút (kérdőív) adjanak. Minden kérdésre őszintén válaszoltak. Közel engedtek magukhoz. Sok információt megosztottak velem. Tartalmas beszélgetésekben volt részem. Viszont egyben negatív is, mert most találkoztam először menekült emberekkel. Elgondolkodtató a helyzetük, hogy mennyi mindenben keresztül mentek, elveszítettek mindent, ami fizikálisan az övék volt, ennek ellenére nem adják fel. Jó tanulság volt számomra, hogy mindenért hálát kell adjak az Úrnak mindenért amim van, amim volt és amim lesz.

Gördülékenyen ment az interjú. Amit kérdeztem arra készségesen válaszoltak. A beszélgetés érthető volt számomra. Gyorsan elfogadtak, barátságosak voltak.

Balatonakarattya: 2023-as családi tábor

Egy nyári táborban sikerült felvenni az interjúkat, így a résztvevők is kicsit önfeledebbek lehettek a beszélgetések során, így, hogy kizökkentek a hétköznapiakból. A velük való kommunikáció ezért gördülékenyen ment, közvetlenek és kedvesek voltak. Szívesen osztották meg eddigi tapasztalataikat, mesélték el a történeteiket.

Máriapócs: Somnakuno Drom Egyesület koordinálásában helyi szegregátumokban elszállásolt menekülteket segítő szervezet. Mára kapacitás és támogatás hiányában már nem tudja ellátni a látóterükbe került roma menekülteket.

Segítőkések voltak, szívesen beszélgettek velem.

Hajdúszoboszló: Mára már megszűnt tömegszállól

A szervezet összekötője várt a helyszínen, aki néhány szót elmondott a Szálláson lakókról. Majd elvezetett minket az interjúalanyokhoz, akikkel könnyen fel tudtuk venni a kapcsolatot. Az interjúk alatt nem teljes mértékben tudott kialakulni a bizalmas légkör, többször többen is megzavarták a beszélgetéseket. Legtöbben érdeklődtek, hogy miért vagyunk itt, több apuka is szeretett volna megbizonyosodni érkezésünk szándékáról. Ennek ellenére úgy éreztem, hogy a szülők meg tudtak nyílni, és el tudták mondani véleményüket az érintett témákban.

A szülőkkel történő interjú interaktív volt, informatív. A szülők nagyon segítőkészek voltak, és hamar megtaláltuk a közös hangot. Jó hangulatban telt az interjúzás.

Geszteréd: Helyi roma szegregátumban albérletben elszállásolt roma menekült család

Barátságosak voltak, és segítőkészek, amely előzetes ismeretségünkből fakadó volt. Készségesen és őszintén válaszoltak minden kérdésemre, férfiak és nők egyaránt. Gördülékenyen tudtunk időpontot is egyeztetni.

Fonyód: 2024. decemberétől bezár a tömegszálló. Az ott élők elhelyezése bizonytalan.

Nagyon egyszerű volt. A helyi szociális munkás nagyon segítőkész volt, lehetett látni, hogy nagyon jó kapcsolatot ápol a menekültekkel. Az interjú alanyok is nagyon segítőkészek voltak, nagyon beszédesek. Jól esett nekik, hogy őszintén beszélhetnek, mesélhetnek, "panaszkozhatnak" kicsit.

A táborvezető megfelelő környezetet biztosított részünkre, ahol nyugodt körülmények között tudtuk felvenni a kérdőívet. A válaszadók segítőkészek voltak és minden kérdésre válaszoltak. A szülőkkel való interakció barátságos volt, őszintén mondták el véleményüket a kérdőív egyes kérdéseire.

Szentes

Nagyon kedves fogadtatásban volt részem mind a szervezet munkatársai, mind az interjúalanyok részéről. Gyorsan sikerült a bizalmas légkört kialakítani. Az interjúalanyok röviden, lényegretörően válaszoltak, legtöbbször szűkszavúak voltak. De ennek ellenére a kérdőívet sikeresen ki tudtuk tölteni. Jól éreztem közben magam.

Budapest, 16. kerület, konténerlakás

A kapcsolatfelvételt megkönnyítette, hogy volt olyan segítők (Marietta), aki ismerte a családokat. Tudta hol laknak és aktív kapcsolatot ápolt velük, ami a

bizalom kiépítéséhez hozzájárult. Az édesanya egy konténerben lakik a három kiskorú gyermekkel és a férjével. A közösen végzett interjúzás könnyebb volt így, hogy volt egy "összekötő" ember.

Nagyon könnyű volt a kapcsolatfelvétel. Közvetlenek voltak és beszélések, nyitottak. Látszik, hogy meg vannak szokva azzal, hogy kérdezgetve vannak.

Ha a menekültek lakóhelyén készült az interjú: mi volt a benyomásod az adott szállóval kapcsolatban? Milyenek voltak a körülmények? Írd le a reflexiódat pár mondatban:

Eger

Nagyon koszos hely. Nincs meg a megfelelő higiénia, a tőlük telhetők megteszik, de nincs pénzük fertőtlenítőszerre, mosószerre stb. Az első emeletre felrakták az össze ukrán cigányt, a többi nem cigány menekült pedig szétszórva laknak a szállón.

Zugligeti Szálló

A szálló korábban idősek otthona volt, a bejáráshoz is ez a tábla volt kitéve. Az épület földszintjén felújítási munkálatok zajlottak, így végig hangos fűrés-faragás hallatszott. Az egyik munkás név szerint nem is ismerte a helyi segítő. A család szívélyesen fogadott, hellyel kínált és szívesen válaszolt a kérdéseimre.

Dorcas, Debrecen

A menekültek kempingházakban és mostmár javarészt konténer házakban laknak, amelyek sokkal jobban felszereltek, és hőszigeteltek. Az elmondásuk alapján nagyon jól érzik magukat, hálásak a koordinátoroknak, és az igazgató feleségének, aki gyermekpszichológus, aki a gyerekekkel folyamatosan foglalkozik.

Budapest, BMSZI, Gyáli út

A szálló a körülményekhez képest rendezett volt. Pozitívum, hogy volt konyha, amit meg is nyitottak a menekültek számára, így tudnak főzni. Teljesen családias a hangulat. Mindenki segít mindenkinek. Közösen főznek, persze családonként.

Türelmesek egymással az asszonyok. A mellékhelyiségek azonban nem voltak higiénikusok. Közösen használják őket.

A konyhában történt az interjú felvétel. Amikor megérkeztem minden család főzött. A higiéniai szempontból azért egy fertőtélintés nem ártana a mosdóba , de igyekeztek rendet tartani. Többen is mondták , hogy tisztasági szer illetve mosószerük nem nagyon van , gyorsan elfogy.

Máriapócs (Somnakuno Drom)

A szálláshelyük kifejezetten jó állapotú, szép és gondozott udvarral ellátott épület volt, egy régi panzióban.

Hajdúszoboszlói szálló

Alapvetően rendezetnek tűnt a szálláshely. A családok egy-egy bungallót foglaltak el, amik közel helyezkednek el egymáshoz. Az ingatlanok felújított állapotúnak tűntek. Mi az udvaron vettük fel a kérdőíveket, így a házak belsejét nem volt lehetőségünk megtekinteni. Az ott lakó családok korábban is egy közösséget alkottak, ez nagyon érződött az ottlétünk alatt is.

A menekültek szállása Hajdúszoboszló központjában található, nagyon szép környezetben, a lakhatási feltételeik nagyon jók. Ami kifogásolt volt a szülők részéről azok a bolti árak, ami érthető, hiszen egy turisztikai központban élnek.

Geszteréd (Somnakuno Drom)

Szegény lakhatási körülmények között, többgenerációs családnál voltam, akik szívességi lakásban vannak elhelyezve, gyerekekkel együtt 12 fő

Fonyód

A szobákat, amiben laktak, azokat nem láttuk, de alapvetően a szálló tiszta volt, tágas volt. Figyeltek a rendre, az asszonyok maguktól takarítottak, mondta a szoc.segítő is, hogy egyébként nagyon rendben tartják a helyet, hiszen örülnek, hogy ott lehetnek. Azt gondolom biztonságban érzik ott magukat, mert láttam olyan szoba ajtókat, amik tárva nyitva voltak, pedig nagy volt a sürgés,forgás miattunk.

A szálló megfelelő volt az interjúk felvételére. A körülmények megfelelték a kérdőív felvételéhez. A táborvezető segítőkész volt, a válaszadók is szívesen beszélgettek velünk.

Szentes

A szállás Szentes külvárosában található. Gyalog meglehetősen messze van a centrumtól. Családonként egy kisebb apartmanban élnek az interjúalanyok egy többemeletes épületben. Valószínűnek tartom, hogy korábban munkásszálló lehetett az eredeti funkciója az ingatlannak. Egy illetve -másfél szobás lakrészek kerültek kialakításra a menekült családok számára, minden apartmanhoz tartozik fürdőszoba is. Alapvetően a nagyobb családoknak szűkös lehet a hely, ugyanakkor nagyon szép rendben tartják, tisztaság van mindenhol. Főzésre szerintem csak közös helyiségben van lehetőség. Abban a részében nem jártam a szállónak. Az udvaron szép új kerti játékok állnak rendelkezésre a gyermekek számára.

Budapest, 16. kerület, konténerlakás

A család egy konténerben lakik, ahol nyáron nagyon meleg van. Volt egy klímaberendezés, de a kis konténer rezsije kb. 50.000 Ft.-az édesanya elmondása szerint, ami jelentős anyagi nehézséget jelent a család számára. A gyermekeknek nincs saját szobájuk, a konténer egy szobából (amiben a konyha is beletartozik) áll plusz egy kis méretű mosdóból. Egy gyár területén található, elszigetelve a "társadalomtól".

Az első helyszínen borzalmasak a körülmények. Egy gyár terület közepén vannak elszállásolva egy kb. 10-15 négyzetméteres konténerben 5-en. A gyerekek pedig még játszani se nagyon tudnak kimenni, hiszen gyárterület. A második helyszín kb 5 percre van az elsőtől. Egy sokkal jobb a körülmény, Egy nagy ház alagsorjában van 2 család elszállásolva. Penészesek a falak, így a gyerekek sokszor légúti problémákra panaszkodnak. A szembe szomszéd folyton piszkálja őket, a gyerekek ha kint játszanak az udvaron, akkor kiabál velük. Minket is kiabálva fogadott, amiért oda mentünk és bedudáltunk a családnak.

Mi volt a benyomásod a szociális segítőkkel/szállás üzemeltetőkkel kapcsolatban? Milyen volt a velük való interakció?

Eger

Nagyon kedvesek voltak, de nem igazán tudtak egy csendes helyet biztosítani az interjúhoz. Azt akarták, hogy a menekültek szobájában interjúzzak, de láttam, hogy az kényelmetlen lett volna nekik, így mondtam, hogy jobb a folyosón. De mivel egy zenés program volt közben, így nagyon nagy volt a hangzavar.

Balatonakarattya (nyári gyerektábor, nem szálló)

A szociális segítők készséggel biztosítottak számunkra egy "biztonságos" helyszínt, ahol nyugodt körülmények között tudtuk felvenni a kérdőíveket. Emellett segítettek feltérképezni, hogy kik lehetnek potenciális interjúalanyok.

Dorcas, Debrecen

Rendkívül segítőkészek voltak, külön segítettek szülőket találni, akik alkalmasak a lekérdezésre.

Dévai fogadó

Nagyon kedvesek együttműködőek voltak , teával , kávéval kínáltak. Küldték hozzánk az embereket , hogy interjút tudjunk készíteni.

Segítőkészek voltak, kommunikatívak voltak és várnak vissza minket.

Nagyon kedvesek és készségesek voltak, segítették munkánkat.

Zugligeti Szálló

A kezdeti protokoll után nagyon kedves és segítőkész volt. Telefonos kapcsolatfelvétel is történt ezt megelőzően.

Budapest, BMSZKI, Gyáli út

A szociális segítők és az üzemeltetők nagyon kedvesek voltak. Látszik a sok, befektetett munkájuk. Rend volt, következetesség és szabályok, amik már kialakultak és jól tudnak működni.

Amikor megérkeztem akkor rögtön fogadtak , bevezettek a helyiségbe és bemutattak a szálláson élő családoknak.

Tájékoztatták őket, hogy mért vagyok ott.

Máriapócs (Somnakuno Drom)

Először nem szívesen segítettek, némi beszélgetés után azonban álltak rendelkezésemre.

Hajdúszoboszlói szálló

Segítőkések és kedvesek voltak velünk. A kérdőívek felvétele előtt kicsit korábban érkeztem, így volt időnk kicsit elbeszélgetni. A következő információkat szolgáltatotta:

- az itt lakók korábban is egy közösséget alkottak*
- nem integrálták be őket a hazai oktatási rendszerbe*
- a családok rendezett körülmények között élnek, önmaguk tartják tisztán a környezetüket. "az asszonyok folyamatosan takarítanak"- (szociális segítő megfigyelése)*
- a helyi (hajdúszoboszlói) közösség nem fogadja be őket, kifejezetten ellenségesen viselkednek velük. Több atrocitás is érte őket.*
- pl.: Szerettek volna vásárolni a kirakodóvásárból egy terméket, amikor meg szerették volna nézni a választékot, az árus rasszista megjegyzések közepette elzavarta őket.*

Rendkívül nyitott és empatikus volt a segítő, aki körbevitt minket.

Fonyód

Nagyon segítőkész volt Márió, ott lakik a menekültekkel együtt, jó a kapcsolat, jó a hangulat. Szeretik Máriót és bizalommal fordulnak felé bármilyen kérdéssel.

Szerintem néha lekezelő volt az emberekkel, velünk kedves és segítőkész volt.

Megfelelő légkört biztosított, próbált minden igénynek megfelelni, helyet biztosítani számunkra a kérdezésre. Vele is sokat beszélgettünk.

Szentes

Teljesen jól működött a kommunikáció. Segítőkések voltak, nem akadályozták a kérdőívfelvételt. Biztosították, hogy bizalmas légkört tudjak kialakítani a megkérdezettekkel.

Budapest, 16. kerület, konténerlakás

A szállás adó egy építési vállalkozó, korábban a konténerben munkásai laktak. A konténerből hamarosan ki kell költözniük, mert építési területen helyezkedik el a gyár területén. Mariettáék próbálták a 16. kerületi önkormányzat segítségét kérni, de konkrét intézkedés ezidáig nem történt.

Nem voltak ilyenek. Herfort Marietta vitt minket oda, akit nagyon szeretnek a menekültek.

Bármilyen egyéb, amire a kérdőívekben nem kapunk választ, de fontos az adott menekült családok mindennapi élete kapcsán?

Eger

Azt mondták a menekültek, hogy rossz az ebéd (azt ingyen kapják), de nagyon rossz minőségű, a gyerekek már nem akarják megenni és mindig ugyanazt kapják. Más ételre pedig nem igazán van pénzük.

Ha érkezik adomány, akkor a nem cigány menekültek kapnak belőle csak. A cigányoknak sosem jut.

Amint már említettem, de cigányokat felrakták az első emeletre.

Nem kapnak tisztasági csomagot, nincs szappan a wc-ben, fertőtlenítőszeres stb.

Nincs munkalehetőség, a férfiak és nők csak akkor mennek dolgozni, ha éppen van valami alkalmi munka. Ez általában építőipari munka.

Vannak beteg idősök, akiknek pedig nincs pénzük kiváltani a gyógyszereket.

Budapest, BMSZKI, Gyáli út

Nagy segítség lenne ruházat, anyagi támogatás. Többen jelezték, hogy kapnak ruhaadományokat, de nem osztják ki számukra.

Nagyon alacsony a jövedelmük, azt mondták hogy családi pótlékot nem kapnak nem tudom, hogy ez törvényileg hogy van. Szükségük van ruhára, élelmiszer csomagra. A szállón az étkezés nem igazán jó azt mondták íztelen. A családok külön lakást szeretnének sajnos néha vannak konfliktusok az asszonyok közt azért mer elég sokan vannak egy helyen.

Hajdúszoboszlói szálló

Szeretnének hazamenni. Hiányolják az otthonukat. Érzékelik az ellenséges környezetet, rosszul viselik a xenofób megnyilvánulásokat. Nem szeretnék a magyar oktatási rendszerbe integrálni gyermekeiket, nagyobb biztonságba tudják őket, ha helyben és együtt oktatják őket a szállón. Attól tartanak, hogy a gyermekek is célponttá válnának az intézményekben. Csak egy átmeneti megoldásnak tartják a szállón való tanulást, csak abban az esetben engednék a gyerekeket iskolába, ha végleg eldőlné, hogy itt fognak letelepedni.

A gyerekek nem jártak el konkrétan iskolába, a mai napon is kiment a tanító és ügynevezett közös csoport foglalkozást tartott gyerekeknek.

Fonyód

Sajnos nagyon kevés a forrásuk. Nagyon nehezen fizetik ki a szálló rezsijét, sőt ebben a hónapban pl. Márió még fizetést sem kapott forráshiány miatt. A gyerekeknek sem tudnak programokat szervezni.

Egy megrázó szituáció, amikor a család hazament és a férfi tagját, a férjet már nem engedték vissza. Csak a nők és a gyermekek tudtak visszajönni Magyarországra. Időközben a menekülő nő édesapját (aki korábban nem jött át Magyarországra), behívták a frontra, ahol a háború során életét vesztette.

Szentes

*-Az iskolai beiratkozás teljes mértékben a szociális segítők intézték.
-A szálláson vannak roma és nem roma családok is. A roma gyermekek Ukrajnában szegregált intézménybe jártak. A nem roma családok gyermekeinek a saját (ukrajnai) iskoláik megszervezték az online oktatást! Most is abban vesznek részt.*

A roma menekült családok döntő többségének az állandó pénzhiány és bizonytalanság szövi át a mindennapi életét. A beszűkült térhasználat és az elzárkózó társadalmi környezet jóformán bünteti őket, ami gátolja a családokat a közép- és hosszútávú élettervezésben. Problémájuk összetett, hiszen a gazdasági inaktivitásukat mindenekelőtt a rasszizált és stigmatizált társadalmi érzékelésük határozza meg, amelyet csak erősít a gettósodott lakhatásuk is. Ennek okán a kárpátaljai roma menekültek nem tudják hatékonyan kihasználni az országban jelenlévő munkaerőhiány munkaerő-felszívó hatását. Társadalmi beágyazódottságuk a helyi közösségekbe és gyermekeik oktatási mobilizációja mindaddig nehézkes lesz, amíg a jövedelem szintjük nem stabilizálódik és válik kiszámíthatóvá.

Ahhoz, hogy megfelelő ellátást és oktatást lehessen biztosítani az itt tartózkodó ukrán-roma menekülteknek, elengedhetetlen lenne az állami szintű koordináció és monitoring rendszerek felállítása, valamint a magyarországi roma értelmiség aktív bevonása a beavatkozási és segítségnyújtás stratégiai megalkotására és kivitelezésére. A magyarországi roma közösségekről felhalmozott tudás aktív felhasználása pilot-jellegű segítő beavatkozásokra sok tekintetben jelentene érdemi segítséget a menekültszállón élő kárpátaljai romáknak.

A magyarajkú roma gyerekek az iskolai munkájukban megfigyelhető magatartásbeli nehézségeit és figyelemzavarát az okozza, hogy nincsenek az új környezeti akkulturációjukat elősegítő biztonságos közösségi terek, ahol szakemberek jelenlétében, megfelelő pszichoszociális támogatással akklimatizálódni tudnának a számukra szinte ismeretlen intézményesített oktatáshoz. A roma menekült gyerekek oktatási fejlesztésének egyik kulcskérdése, hogy a szűk és túlszűfolt szállói⁶⁸ (Rézműves-Balogh, 2023)

⁶⁸ (Rézműves-Balogh, 2023)

életterüket minél többször tudják elhagyni. Azonban ehhez nagyobb nyitottság és szakmai befogadókészség szükséges az iskoláktól is, amelyek hiánya révén a roma menekült gyerekek felkészületlenül, traumatizált pszichés állapotban, segítség nélkül kell, hogy teljesítsenek. Kiemelt szempont továbbá a szülők bevonásának kérdése, hiszen korábbi rossz vagy nem létező tapasztalataik a formális oktatással sok esetben bizalmatlanná teszi őket a nevelési és oktatási intézmények felé.⁶⁹(Rézműves-Balogh, 2023)

Hasonló hátránykompenzáló oktatási projekt volt a Pedellus program, ami 2000-es évek elején indult Magyarországon, különösen az Ózdi kistérségben. Vagy említhető még "Hátrányos helyzetű fiatalok támogatása" c. Phare projekt is, amelynek a célja az volt, hogy roma származású tartósan munkanélküli fiatalokat, különösen nőket és fiatal apákat vonjon be az iskolai közösségek munkájába, közhasznú foglalkoztatás keretében. Az érintettek olyan feladatokat végeztek, mint a reggeli ügyelet, gyerekek kísérése orvosi vizsgálatokra, szemléltető eszközök karbantartása vagy szertárak rendezése.⁷⁰ (Bognár Mária, 2009)

Kutatásunk, valamint a civil szervezetekkel készített interjúk alapján a roma menekült gyerekek iskoláztatása kapcsán ajánlásaink a következők: Átfogó és rendszerszintű beavatkozásokra és szakpolitikai intézkedésekre van szükség, amelyek biztosítják a roma menekült gyermekek oktatási integrációját, beleértve az iskolai beiratkozás adminisztratív folyamataira vonatkozó megfelelő információkhoz való hozzáférést és az érdemi és minőségi iskolai részvételhez szükséges források és szükségletek biztosítását.

A menekültekre vonatkozó, nyilvánosan elérhető adatbázisok alapvető fontosságúak a célzott és megfelelő szolgáltatások tervezéséhez. Állami szinten finanszírozni kell a roma menekült tanulók korábbi oktatási tapasztalataival, az ideérkezés folyamataival és azok, a gyermekek mentális és fiziológiai állapotára és iskolai tapasztalataira gyakorolt hatásával kapcsolatos kutatásokat.

Szem előtt kell tartani a családok fizikai, mentális és érzelmi jólétének komplex

⁶⁹ (Rézműves-Balogh, 2023)

⁷⁰ (Bognár Mária, Esettanulmány Ózd, 2009)

(Együttműködés Ózd és kistérsége közoktatása érdekében, 2009)

<https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/partnerseg-iskolan-innen/egyuttmukodes-ozd>

támogatását. Kutatási tapasztalataink azt igazolják, hogy a roma menekült gyermekek oktatási inklúziója jobban megvalósul azokon a helyeken, ahol komplex szakértői figyelem kíséri a családok mindennapi életét, és ahol trauma-informált mentális segítségnyújtásra is lehetőség van. A roma szakértők és szociális munkások bevonása a helyszíni segítségnyújtás kapcsán, illetve a megfelelő és kulturálisan érzékeny szolgáltatások fejlesztése során. Érdemben növelni és anyagilag támogatni kell azon civil szervezetek kapacitásait, akik a roma menekült gyermekek iskoláztatásában munkát vállalnak.

A roma menekült szülők bevonása és részvétele prioritást érdemel, meglátásaik és tapasztalataik nagyban hozzájárulhatnak a roma menekült gyermekek szükségleteinek feltérképezéséhez, valamint a célzott támogatási stratégiák kidolgozásához. A különböző szereplők között strukturáltabb együttműködésre és kapcsolódásokra van szükség, amelynek révén a bevált gyakorlatok széleskörben beépülhetnének a menekültügyi rendszerbe.⁷¹

Az előző fejezetben összegzett lakhatási körülmények, amelyek jellemzően szegregált intézményekben, a helyi infrastruktúrától távol eső helyszíneken valósulnak meg, a kutatók szerint jól leírják, hogy a roma menekültek nem kaptak érdemi segítséget ahhoz, hogy lehetőségük legyen az önálló életvitelre.

A kutatók kiemelték, hogy bár a kérdőív elsősorban gyerekeik oktatási helyzetére fókuszált, sok szülő a lakhatási nehézségekről beszélt a leghosszabban. A kutatók hangsúlyozták, hogy a túlszűfolt, a település vérkeringésétől elzárt szállók bár átmenetileg megfelelő lakhatásnak bizonyultak a szülők szerint, de hosszú távon nem segítik elő az „otthon érzetét”. A fiatal kutatók megélése továbbá, hogy a romák által lakott szállásokon nem megfelelőek a higiéniai feltételek, a szállások épületeinek állapota sok esetben lelakott, felújítást igényelne. Emellett a menekült családoknak sokszor tisztítószeret sem tudnak biztosítani a hely rendbentartásához. Néhány esetben továbbá a nem roma ukrainai menekültek és a roma menekültek ugyan egy szállón, de egymástól elszeparálva, külön épületrészben vagy emeleten kerültek elhelyezésre. Összességében elmondható, hogy a kutatók a lakhatási szegregáció jelenségét tapasztalták a legtöbb szállón, melyeket tavalyi kutatásunkhoz hasonlóan a helyszínen dolgozó segítők azzal magyaráztak, hogy az elhelyezésért felelős szakemberek a családok számára biztonságos körülményeket kívántak

⁷¹ (Rézmüves-Balogh, 2023)

teremteni, így családokat és egy helyről érkezőket közel tartva egymáshoz.

Az ukrán-roma családszerkezet nagy lélekszámú, a roma menekültek gyakran az oldalági rokonokkal együtt élnek a magyarországi szállásokon. Ez a helyzet több megkérdezett roma szülő szerint is kezd kellemetlenné válni hosszabb távon, hiszen nem jut megfelelő privát szféra a családtagok számára.

Bár a kutatók a tapasztalt szegregációt károsnak ítélték meg, az előző fejezetben vázolt lakóhelyi gettósodás mintáinak folytatásaként, sok megkérdezett szülő mégis⁷² elfogadhatónak tartja, vagy jobbnak értékelte a szállók körülményeit a kárpátaljai lakhatási helyzethez képest. (Rézműves-Balogh, 2023) Kutatóink szerint azonban ez nem adhatna okot arra, hogy a roma menekültek a magyarországi ittlétük alatt spontán kialakult gettó-szállásokon éljenek, elzárva a társadalmi interakcióktól és megfosztva őket az önálló lakhatási feltételektől. Több, kelet-magyarországi falvak szélén élő család számolt be elmagányosodásról, mely súlyosan érintette iskolába nem járó gyerekeiket is.

„A látogatott ötfős család egy gyár terület közepén volt elszállásolva egy kb. 10-15 négyzetméteres konténerben. A gyerekek pedig még játszani se nagyon tudnak kimenni, hiszen ez egy gyárterület. A második helyszín kb. öt percre van az elsőtől. Egy fokkal jobb a körülmény, egy nagy ház alagsorában volt két család elszállásolva. Penészesek a falak, így a gyerekek sokszor légúti problémákra panaszkodnak. A szomszéd folyton piszkálja őket; ha a gyerekek kint játszanak az udvaron, akkor kiabál velük. Minket is kiabálva fogadott, amiért odamentünk és bedudáltunk a családnak.”

Több kutató a 2022-es akciókutatásunkban is részt vett, és pozitív tapasztalatként említették a 2023-as helyzetet nézve, hogy a legtöbb megkérdezett szülő túljutott az iskolába íratással kapcsolatos félelmein. Többségük támogatónak ítélte meg az iskolai közeget, bár 15 %-uk szembesült előítélettel, rasszizmussal. Az iskolázásnak köszönhetően a kutatók megélése továbbá, hogy a roma menekült nők közül egyre többen érzik készek magukat, hogy munkát vállaljanak, amíg gyermekük iskolában, óvodában van napközben. Sok válaszadó nő azonban kihangsúlyozta, hogy elsősorban alacsonyan fizetett takarítói munkakörök elérhetőek csak számukra, és sajnos ez sem minden településen.

Bár a diszkriminációs tapasztalatok sok szülő esetében felmerültek, nem mindenki beszélt

⁷² (Rézműves-Balogh, 2023)

ezekről nyíltan, sokan nem merték ezeket megfogalmazni, és féltek attól, hogy hálátlannak tűnnek, ha ezeket elmesélik. Egy kelet-magyarországi szállón több szülő is beszámolt arról, hogy a vendégmunkások felé tanúsított ellenszenv rájuk is kihatott: a településen való séta és bevásárlás során rasszista sértéseket kaptak, miután a helybéliek beazanosították, hogy Ukrajnából érkező menekültek. Egy szülő egy másik szálláshelyen arról számolt be, hogy míg a gyerekei kint az udvaron játszottak, egy idős házaspár vizet öntött a gyerekekre a szálláshellyel szomszédos panellakás ablakából. Egy másik anya arról tudósított, hogy gyermeke egészségügyi problémáit az orvos nem vette komolyan: tüdőgyulladására C-vitamint javasolt. Több olyan helyszínen, ahol roma és nem roma menekültek együtt laktak, a szülők arról számoltak be, hogy őket adományozáskor hátrébb sorolják a menekültszállón dolgozók.

Lakhatási válság Magyarországon

A lakhatási válság Magyarországon az alacsony jövedelmű háztartások számára egyre súlyosbodó problémát jelent, melyet az ingatlanárak, bérleti díjak és megélhetési költségek gyors emelkedése idéz elő. Jelenleg az országban körülbelül 3 millió ember él lakhatási szegénységben, ami az összlakosság közel harmadát érinti. A probléma mélyebb oka az alacsony jövedelmi szintek, az energiahatékony lakások hiánya, valamint az állami lakástámogatások tehetősebbekre koncentráló rendszere.

A lakhatási válságot különösen súlyosan érinti, hogy az állami támogatások túlnyomó része (pl. CSOK) a középosztályt célozza, miközben a leginkább rászorulóknak alig kapnak segítséget. Például a bérlakásrendszer fejlesztése és az energiatakarékos felújítások támogatása jelentősen elmarad az igényektől. Az infláció, az energiaárak emelkedése és a bérleti díjak drasztikus növekedése tovább mélyíti az egyenlőtlenségeket. Az albérletárak⁷³ például 2022 és 2023 között Budapesten 15%-kal, országosan pedig 14%-kal nőttek, miközben a reálbérek csökkentek az infláció következtében. (Habitat for Humanity, 2023). A Habitat for Humanity jelentése szerint az alacsony jövedelmű háztartások közül sokan kénytelenek a jövedelmük 40%-ánál is többet lakhatási költségekre fordítani. A lakhatási válság további következményei közé tartozik a gyermekek gyámügyi kiemelése, a lakásvesztés, és a növekvő területi egyenlőtlenségek, amelyek súlyosbítják a társadalmi

⁷³ Református Szeretetszolgálatnál önkéntesként alkalmi segítő nő - interjúrészlet

kirekesztést és stigmatizációt.⁷⁴ (Habitat for Humanity, 2023-as lakhatási jelentés, 2023)

A budapesti lakhatási válság következményeként a többségi társadalom lakáspolitikai támogatással kapcsolatos ellenállása jól illeszkedik a szakdolgozatban elemzett stigmatizáció és területi szegregáció folyamataiba. A kárpátaljai roma menekültek példáján keresztül megmutatkozik, hogy a többségi társadalom az erőforrások szűkösségére hivatkozva gyakran a kisebbségekkel szembeni ellenállását legitimálja. Ez a jelenség a területi stigmatizációval összefonódva tovább mélyíti a kisebbségek marginalizációját.

A többségi társadalom tagjai között felerősödtek azok a narratívák, amelyek a kisebbségek, különösen a roma közösségek lakhatási támogatásával szembeni ellenállást igazolják. Ez a diszkurzív tér átítatódott a roma családokat érintő negatív sztereotípiákkal, amelyek a társadalom alsóbb és felsőbb rétegeiben egyaránt terjednek. A stigmatizáció következtében a roma közösségek, ideértve a menekült családokat, folyamatosan kiszorulnak a társadalmi erőforrásokhoz való hozzáférésből.

A lakáspolitikai támogatások elosztása során a többségi társadalomban jelen lévő ellenállás a kulturális "másik" és a "veszélyes hely" szimbolikus kettősségében érhető tetten. A részletezett lakhatási szegregációhoz hasonlóan itt is a társadalmi távolság fenntartása a cél, amelyet a területi és etnikai elkülönítés biztosít. A roma közösségekkel szembeni ellenállásban ez gyakran ölt testet a „méltatlanság” retorikájában, amely az erőforrások elosztásának alapját képező érdemképzeteket kérdőjelezi meg.

A lakhatási válság során a kisebbségeket érintő politikai döntések hiánya tovább erősíti a tanult tehetetlenség állapotát. A roma menekültek számára biztosított szállások zsúfoltsága és a privát szférát nélkülöző életkörülmények a stigmatizált csoportok önálló életvezetését akadályozzák. Ez a többségi társadalomban jelen lévő ellenállással párosulva nem csupán a közösségi integrációt gátolja, hanem tovább mélyíti a gettósodás folyamatát, amely a szegénység és a kiszolgáltatottság újratermelésének terepévé válik. A stigmatizáció és a

⁷⁴ (Habitat for Humanity, 2023-as lakhatási jelentés, 2023)

<https://habitat.hu/hirek/2023/11/hol-tart-a-lakhatasi-valsag-2023-ban-es-mit-tesz-az-allam-a-kormanyzati-lakastamogatas-valtozasai-2024-ben/>

<https://habitat.hu/sites/lakhatasi-jelentes-2023/szakpolitikak-es-koltsegvetes/>

<https://habitat.hu/hirek/2023/11/hol-tart-a-lakhatasi-valsag-2023-ban-es-mit-tesz-az-allam-a-kormanyzati-lakastamogatas-valtozasai-2024-ben/>

szegregáció kettőse a roma közösségeket strukturális hátrányokba kényszeríti, amelyeket a társadalmi ellenállás tovább mélyít. A lakhatási támogatások és a roma menekültek helyzetének kezeléséhez szükséges politikai döntéshozatal hiánya azt mutatja, hogy a stigmatizáció nem csupán kulturális, hanem intézményi szinten is fennmarad.

Konklúzió

Fontos lenne speciális oktatási programokat nyújtani az alacsony iskolai végzettségű és korai iskolaelhagyó menekült szülők számára. A roma menekültek etnikai alapú megbélyegzése tovább mélyíti az amúgy is súlyos hátrányokat, amelyekkel ezek a közösségek szembesülnek. Az előítéletek és a területi stigmatizáció nemcsak az egyének önbecsülésére, hanem a közösségi integráció lehetőségeire is negatív hatással vannak. Az oktatási intézmények gyakran nem tudnak megfelelően reagálni a roma gyerekek sajátos igényeire, ami tovább erősíti a tanult tehetetlenség és a társadalmi marginalizáció folyamatait. Az iskolarendszeren belüli szegregáció akadályozza az esélyegyenlőséget és a társadalmi mobilitást. A területi szegregáció szimbolikus és gyakorlati elkülönülést eredményez, amelyet a tanulmány részletesen elemez. Ez a folyamat az alacsony lakhatási színvonal, a túlszűfolttság és a társadalmi izoláció kombinációjával áll fenn. A szakdolgozat hangsúlyozza a civil szervezetek kulcsszerepét, amelyek pótolják az állami ellátórendszer hiányosságait. Ezek az intézkedések azonban nem elégségesek a rendszerszintű problémák megoldásához.

Az integráció érdekében a komplex beavatkozásokat javaslok, beleértve az oktatás, a lakhatás és a közösségfejlesztés területén történő összehangolt lépéseket. Az inkluzív oktatás és a társadalmi előítéletek csökkentése kulcsfontosságú elemek.

Egyszerre lenne szükséges hatni a fiatal roma szülők és gyerekeik kulcskompetenciának fejlesztésére, hátránykompenzációjára és traumafeldolgozására, hogy ne pattanjon le a segítségnyújtás a legsérülékenyebb menekült csoportról.

Hivatkozott irodalom

Adat.one (2023). Ukrán menekültek száma Európában. Ukrán menekültek száma Európában - adat.one.

Braun, L., Csernicskó, I., & Molnár, J. (2010). Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.

Romaversitas Alapítvány (2022). A háború után Magyarországra érkezett kárpátaljai roma családok helyzete. A HÁBORÚ UTÁN MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZETT KÁRPÁTALJAI ROMA CSALÁDOK HELYZETE.

Neményi Mária, Ságvári Bence, Tardos Katalin (2019). A diszkrimináció személyes és társadalmi észlelése és az egyenlő bánásmóddal kapcsolatos jogtudatosság. Egyenlő Bánásmód Hatóság. A DISZKRIMINÁCIÓ SZEMÉLYES ÉS TÁRSADALMI ÉSZLELÉSE ÉS AZ EGYENLŐ BÁNÁSMÓDDAL KAPCSOLATOS JOGTUDATOSSÁG.

Mérce (2023). Szinte minden kórházban, védőnőnél, orvosnál azzal kezdik, hogy miért vannak itt, Kárpátalján nincs is háború. <https://merce.hu/2023/04/17/hiaba-jar-valami-jogszabaly-alap-jan-ha-nem-kapod-meg-egy-ev-utan-is-kaosz-es-meltatlan-ellatas-fogadja-az-ukrajnabol-menekulo-noket/>

Telex (2023). Lelkileg nagyon nehéz volt, sokat sírtunk, mondja a tiszabecsi roma nő, aki több mint száz menekültnek adott otthont. <https://telex.hu/belfold/2023/02/25/lelkileg-nagyon-nehez-volt-so-kat-sirtunk-mondja-a-tiszabecsei-roma-no-aki-tobb-mint-szaz-me-nekultnek-adott-otthont>.

Telex (2023). “Törött szíveket rajzolnak a foglalkozásokon a gyerekek” – bizonytalan az Ukrajnából ide menekült romák helyzete. <https://telex.hu/belfold/2023/03/31/magyarorszagon-bizonytalan-az-ukrajnabol-menekult-romak-helyzete>.

Mérce (2023) Munkára kényszerítik az ukrainai menekülteket, még ha ezért szét is szakadnak a családok.

<https://merce.hu/2023/09/29/munkara-kenyszeritik-az-ukrajnai-menekulteket-meg-ha-ezert-szet-is-szakadnak-a-csaladok/>.

Romaversitas Alapítvány (2023). Kárpátaljai roma menekült gyermekek oktatási helyzete. Kérdőíves kutatási összefoglaló.

BMSZKI (2022). Ideiglenes menekültszállások - BMSZKI Beszámoló a 2022. évi működésről. Ideiglenes menekültszállások - BMSZKI

Beszámoló a 2022. évi működésről. ELTE, Néprajzi Intézet (2018). A halmozottan hátrányos társadalmi helyzet leküzdésének problematikája és jó gyakorlatai a magyarországi cigányság példáin keresztül. <https://pak.elte.hu/media/fd/8e/652e8f9944f78f0358dd80c7f04fd44517210f2b7950259379cf1f3618b9/BaliJ%C3%A1nos.pdf>.

Wacquant, Loïc (2007). Territorial stigmatization in the age of advanced marginality. In: Thesis Eleven, No. 91.: 66-77 oldal. Mércse (2023). Úgy tűnik, spórolni kezd a kormány az ukrajnai menekülteken, családokat szakíthat szét a szállások átszervezése.

<https://merce.hu/2023/09/14/ugy-tunik-sporolni-kezd-a-kormany-az-ukrajnai-menekulteke-n-csaladokat-szakithat-szet-a-szallasok-atszervezese/>.

Európai Tanács (2023). Menekültek beáramlása Ukrajnából. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-migration-policy/refugee-inflow-from-ukraine/>

24.hu (2022). Kárpátaljai romák vesztegelnek napok óta a záhonyi állomáson, fogalmuk sincs, hová menjenek. <https://24.hu/kozelet/2022/02/27/orosz-ukran-haboru-karpatalja-zahony-romak-menekultek/>.

Mércse (2022). Az ukrajnai menekültválság frontvonalában. <https://merce.hu/2022/03/31/az-ukrajnai-menekultvalsag-frontvonalaban/>.

Jelen (2023). Hazám földjén is száműzött vagyok – kárpátaljai gyerekek a magyar tanodában. <https://jelen.media/kozelet/hazam-foldjen-is-szamuzott-vagyok-karpataljai-gyerekek-a-magyar-tanodaban/>.

Romaversitas Foundation (2022). Policy Brief. School Enrolment of Ukrainian Romani refugee children in Hungary.

Váradi Monika Mária – Durst Judit – Fehér Katalin – Németh Krisztina – Virág Tünde
Kényszerű mobilitás: migrációs utak hátrányos helyzetű vidéki terekben DOI:
10.18030/socio.hu.2017.3.25

Habitat for Humanity Magyarország (2023). Éves lakhatási jelentés 2023

Kállai Ernő - Papp Z. Attila - Vizi Balázs, 2017, Túlélés vagy remény?, Pillanatképek a roma közösségek jelenéből, Hegyemenet - Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon (2017), Szerkesztette: Jakab András, Urbán László, Osiris Kiadó, Budapest, 2017

Pierre Borurdieu - Loic Wacquant 2023, Meghívás reflexív szociológiára, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2023, Fordította: Fáber Ágoston)

Kocsis Károly - Bottlik Zsolt - Tátrai Patrik Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régióiban, 1989-2002.

Dupcsik Csaba 2009, A magyarországi cigányság története. Történelem a cigány kutatások tükrében 1890-2008, Budapest, Osiris Kiadó)